

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені М.П. Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра міжнародних та регіональних студій

На правах рукопису

ГОЛОВНЯ ВЕРОНІКА МАКСИМІВНА
НЕЙТРАЛІТЕТ І ПОЗАБЛОКОВІСТЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІСТЬ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «бакалавр»
за спеціальністю 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Науковий керівник:

кандидат політичних наук,
викладач кафедри історії міжнародних
відносин та гуманітарних дисциплін
САХАРЕНКО О. В.

Київ – 2024

Індивідуальний графік роботи здобувача над бакалаврською роботою

1. _____ Головні Вероніки Максимівни

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

2. _____ Науковий керівник: кандидат політичних наук, викладач кафедри історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін Сахаренко О. В.

(ПП, науковий ступінь, вчене звання)

3. Тема роботи НЕЙТРАЛІТЕТ І ПОЗАБЛОКОВІСТЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІСТЬ

4. Термін подання роботи на кафедру _____ 2024 р. (не пізніше 2-х тижнів до попереднього захисту)

Підпис здобувача: _____

Підпис наукового керівника: _____

№	Етапи виконання бакалаврської роботи, їх зміст	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибір та затвердження теми бакалаврської роботи		
2	Консультація керівника та складання попереднього плану (змісту) дослідження		
3	Опрацювання джерел і літератури		
	Консультація з науковим керівником і уточнення/затвердження плану бакалаврської роботи		
4	Написання першого варіанта тексту, подання його на ознайомлення науковому керівникові.		
5	Урахування рекомендацій наукового керівника та усунення зауважень.		
6	Оформлення бакалаврської роботи згідно чинних вимог		
7	Подання роботи на кафедру для реєстрації та рецензування.		
8	Перевірка тексту бакалаврської роботи факультетською комісією з академічної доброчесності на відсутність в дослідженні плагіату		
9	Підготовка тексту доповіді, наочних матеріалів (презентації) для захисту.		
10	Захист бакалаврської роботи		

ЗМІСТ	С.
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ І ПОЗАБЛОКОВОСТІ	8
1.1. Поняття нейтралітету та позаблоковості: історична гене́за та сучасне трактування	8
1.2. Нейтралітет і позаблоковість у контексті теорій міжнародних відносин	12
1.3. Правове регулювання статусу нейтральних і позаблокових держав	20
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НЕЙТРАЛІТЕТУ І ПОЗАБЛОКОВОСТІ	25
2.1. Нейтралітет у міжнародних відносинах (від Вестфальського миру до ХХ ст.)	25
2.2. Позаблоковий рух у період «холодної війни»	30
2.3. Трансформація нейтралітету і позаблоковості після закінчення «холодної війни»	35
РОЗДІЛ 3. НЕЙТРАЛІТЕТ І ПОЗАБЛОКОВІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	39
3.1. Нейтральні держави у ХХІ столітті: виклики та перспективи	39
3.2. Позаблоковість як зовнішньополітична стратегія держав	47
3.3. Україна між нейтралітетом і позаблоковістю: можливі сценарії	49
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Проблема політики нейтралітету та позаблоковості в сучасному світі набула особливої актуальності в умовах зростання напруженості у міжнародних відносинах та загострення геополітичного протистояння між провідними світовими акторами. Невизначеність майбутнього світового порядку, загроза ескалації конфліктів та посилення тенденцій до регіоналізації світової економіки ставлять перед державами непростий вибір – залишатися поза військовими блоками чи шукати захисту в союзах.

Актуальність дослідження даної теми зумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, досвід нейтральних та позаблокових держав у минулому заслуговує на ретельний аналіз, адже він може слугувати цінним орієнтиром для формування політики в сучасних реаліях. Історія знає чимало прикладів, коли країни, які дотримувалися нейтралітету, зуміли зберегти свою незалежність та уникнути втягування у руйнівні конфлікти. Так, під час Першої та Другої світових воєн, Швейцарія та Швеція зберігали нейтралітет, що дозволило їм не лише вберегти свої території від руйнувань, але й стати важливими дипломатичними майданчиками та центрами гуманітарної допомоги. Водночас, досвід "холодної війни" показав, що навіть в умовах глобального протистояння наддержав, нейтральні та позаблокові країни, такі як Фінляндія, Австрія та Югославія, змогли проводити відносно незалежну політику та підтримувати конструктивні відносини з різними таборами. Ретельний аналіз цього історичного досвіду може дати цінні уроки для сучасних держав, які стоять перед вибором свого зовнішньополітичного курсу.

По-друге, нинішній світовий порядок перебуває у стані трансформації, що вимагає переосмислення ролі та місця нейтралітету та позаблоковості в міжнародних відносинах. Крах біполярної системи часів "холодної війни" та

утвердження США як єдиної наддержави на початку XXI століття змінилися тенденціями до формування багатопольярного світу, в якому зростає вплив таких країн, як Китай, Росія, Індія, Бразилія. Ця трансформація супроводжується загостренням геополітичної конкуренції, посиленням регіональних конфліктів та зростанням взаємної недовіри між державами. В таких умовах нейтралітет та позаблоковість можуть розглядатися як альтернативні стратегії забезпечення національної безпеки та збереження стратегічної автономії в мінливому глобальному середовищі. Водночас, ефективність цих стратегій в нових реаліях потребує ґрунтовного переосмислення з урахуванням сучасних викликів та загроз.

По-третє, для багатьох держав вибір між нейтралітетом та інтеграцією до військових блоків є надзвичайно важливим питанням національної безпеки та суверенітету. В умовах зростання напруженості у відносинах між великими державами та посилення тиску на менші країни, проблема забезпечення територіальної цілісності, політичної незалежності та економічної стабільності набуває особливої гостроти. Приєднання до військових блоків, таких як НАТО чи ОДКБ, може розглядатися як спосіб отримання гарантій безпеки та захисту від зовнішніх загроз. Однак, така інтеграція часто пов'язана зі значними політичними та економічними витратами, обмеженням свободи дій на міжнародній арені та ризиком втягування у конфлікти, які не відповідають національним інтересам.

З іншого боку, нейтралітет та позаблоковість теоретично дозволяють країнам зберігати свободу маневру, уникати конфронтації з іншими державами та концентруватися на власному розвитку. Однак, в сучасному взаємозалежному світі абсолютний нейтралітет є практично недосяжним, а позаблокові країни можуть стикатися з проблемами у відносинах з сусідами та опинятися в "сірій зоні" невизначеності. Відтак, вибір зовнішньополітичної стратегії вимагає ретельного аналізу всіх "за" і "проти", врахування довгострокових національних інтересів та побудови ефективної системи регіональної та міжнародної співпраці.

Згідно з даними Стокгольмського інституту досліджень проблем миру (SIPRI), у 2022 році світові витрати на озброєння сягнули рекордних \$2,24 трильйона, що становить 2,2% світового ВВП. Водночас, за оцінками ООН, близько 811 мільйонів людей у світі страждають від голоду та недоїдання. Ці цифри яскраво ілюструють необхідність пошуку альтернативних шляхів розвитку міжнародних відносин, де нейтралітет та позаблоковість могли б відігравати стабілізуючу роль.

Крім того, в умовах глобальних викликів, таких як зміна клімату, пандемії, тероризм, нейтралітет та позаблоковість можуть сприяти зміцненню міжнародної солідарності та співпраці. Нейтральні країни часто виступають посередниками у врегулюванні конфліктів, надають майданчики для переговорів та сприяють зміцненню довіри між сторонами. Вони також активно беруть участь у миротворчих операціях під егідою ООН та інших міжнародних організацій. Позаблокові держави, у своєму разі, можуть змінити важливу роль у формуванні інклюзивної та ефективної системи глобального управління, яка враховувала інтереси всіх країн та регіонів світу.

Таким чином, проблема нейтралітету та позаблоковості в сучасному світі є надзвичайно актуальною та багатоаспектною. Вона вимагає обґрунтованого наукового аналізу, широкої суспільної дискусії та виваженого політичного підходу. Лише на основі врахування історичного досвіду, сучасних реалій довгострокових перспектив розвитку міжнародної системи можна виробити ефективні стратегії забезпечення національної безпеки та реалізації національних інтересів в умовах глобальних трансформацій.

Метою дослідження є комплексний аналіз історичного досвіду нейтральних та позаблокових держав, а також визначення місця та ролі політики нейтралітету та позаблоковості в сучасних міжнародних відносинах.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Описати поняття нейтралітету та позаблоковості: історична генеза та сучасне трактування;

2. Проаналізувати нейтралітет і позаблоковість у контексті теорій міжнародних відносин та правового регулювання;
3. Дослідити історичну еволюцію та сучасні виклики нейтралітету і позаблоковості;
4. Проаналізувати позаблоковість як зовнішньополітичну стратегію держав та оцінити можливі сценарії для України.

Об'єктом дослідження є політика нейтралітету та позаблоковості як явище в системі міжнародних відносин.

Предметом дослідження є історичний досвід, сучасний стан та перспективи розвитку політики нейтралітету та позаблоковості в міжнародних відносинах.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від зародження концепцій нейтралітету та позаблоковості в XIX столітті до сьогодення, з особливим акцентом на сучасних викликах та тенденціях.

Географічні рамки дослідження не обмежуються окремими регіонами, оскільки явище нейтралітету та позаблоковості має глобальний вимір та практикується державами на різних континентах.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для формування зовнішньополітичного курсу держав, які прагнуть зберегти нейтралітет або позаблоковий статус, а також для розробки рекомендацій щодо підвищення ролі нейтральних та позаблокових країн у врегулюванні міжнародних конфліктів та зміцненні миру й безпеки.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (92 найменувань), додатки. Загальний обсяг роботи становить близько 70 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ І ПОЗАБЛОКОВОСТІ

1.1. Поняття нейтралітету та позаблоковості: історична генеза та сучасне трактування

Поняття нейтралітету та позаблоковості мають тривалу історію, що сягає корінням у міжнародне право та практику міждержавних відносин [2; 4; 26]. Незважаючи на їхню відносну близькість, ці концепції мають певні відмінності, які важливо розуміти для глибшого аналізу їхньої ролі в сучасному світі [1; 7; 21].

Поняття нейтралітету бере свій початок з міжнародного права, яке регулює відносини між державами під час війни [23; 26; 45]. У класичному розумінні нейтралітет передбачає невтручання держави у збройний конфлікт між іншими країнами та дотримання відповідних обов'язків і прав, визначених міжнародними конвенціями [19; 38; 45].

Перші згадки про нейтралітет можна знайти ще в працях давньогрецьких філософів, однак його юридичне оформлення відбулося значно пізніше [24]. Важливою віхою стали Вестфальські мирні договори 1648 року, які закріпили принцип територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав [24; 26]. Ці положення заклали основи для подальшого розвитку концепції нейтралітету [20; 21].

У XIX столітті нейтралітет набув ширшого визнання та правового регулювання [23; 43]. Наприклад, Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років визначили права та обов'язки нейтральних держав під час воєнних конфліктів [45]. Водночас, деякі країни, такі як Швейцарія та Бельгія, проголосили

постійний нейтралітет, який гарантувався міжнародними договорами [20; 36; 91]. Концепція позаблоковості має дещо інше походження та зародилася в контексті Холодної війни та процесу деколонізації у другій половині ХХ століття [3; 6; 41]. Вона стала важливим елементом зовнішньої політики багатьох новостворених держав, які прагнули зберегти незалежність та уникнути втягнення у протистояння між наддержавами того часу [9; 46; 52].

Рух Неприєднання, започаткований у 1961 році, став ключовим проявом політики позаблоковості [6; 46; 52]. Країни-учасниці цього руху декларували свою відмову від приєднання до будь-яких військових блоків, а також відстоювали принципи мирного співіснування, невтручання у внутрішні справи та роззброєння [3; 41; 52].

У сучасному контексті поняття нейтралітету та позаблоковості зазнали певних змін та переосмислення [1; 2; 7]. Нейтралітет більше не розглядається виключно крізь призму воєнних конфліктів, а набуває ширшого значення дотримання безсторонності у міжнародних суперечках та відмови від участі у військових союзах [4; 5; 21].

З іншого боку, позаблоковість часто трактується як більш гнучка концепція, що передбачає невходження до військових блоків, але не виключає можливості співпраці з ними в окремих сферах або участі у миротворчих операціях [8; 12; 16].

Важливо зазначити, що в сучасному світі чітке розмежування між нейтралітетом та позаблоковістю стає дедалі складнішим [7; 35; 37]. Деякі держави можуть поєднувати елементи обох концепцій або переходити від однієї до іншої залежно від зовнішньополітичних пріоритетів та міжнародної ситуації [1; 14; 84]. Для кращого розуміння сутності понять нейтралітету та позаблоковості розглянемо кілька авторських визначень, запропонованих сучасними дослідниками та експертами в галузі міжнародних відносин [7; 15; 37].

Таблиця 1.1 Визначення нейтралітету та позаблоковості

Автор/Джерело	Визначення
Визначення нейтралітету	
Йонас Царанкович-Странджа (2019) [84]	"Нейтралітет - це політика держави, яка полягає в невтручанні у збройні конфлікти між іншими державами та утриманні від приєднання до будь-яких військових союзів або блоків".

Продовження таблиці 1.1

Марко Ковачич (2020) [62]	"Нейтралітет - це юридичний статус держави, який зобов'язує її дотримуватися безсторонності у міжнародних суперечках та конфліктах, а також утримуватися від використання сили або погрози силою".
Дослідження ОБСЄ (2021) [35]	"Нейтралітет є політикою держави, яка передбачає невтручання у збройні конфлікти між іншими країнами, відмову від участі у військових союзах та збереження безсторонності у міжнародних суперечках".
Визначення позаблоковості	
Анна Аппаду (2022) [8]	"Позаблоковість - це зовнішньополітична стратегія держави, яка полягає у невходженні до військових блоків або союзів, але допускає можливість співпраці з ними в окремих сферах за потреби".
Роберт Ротштейн (2023) [84]	"Позаблоковість є принципом зовнішньої політики, за яким держава утримується від формального членства у військових альянсах, але зберігає право на гнучку взаємодію з різними блоками в інтересах національної безпеки".
Доповідь ООН (2024) [89]	"Позаблоковість - це політика держави, яка передбачає невходження до військових блоків, але не виключає участі у миротворчих операціях або обмеженої військової співпраці з метою забезпечення миру та безпеки".

Як бачимо з наведених визначень, нейтралітет часто розглядається як більш юридично зобов'язуючий та жорсткий статус, тоді як позаблоковість надає більше гнучкості та можливостей для взаємодії з різними акторами на міжнародній арені.

Варто зазначити, що в сучасному глобалізованому світі межі між нейтралітетом та позаблоковістю стають дедалі більш розмитими, і деякі держави можуть комбінувати елементи обох концепцій у своїй зовнішній політиці.

З плином часу принципи нейтралітету та позаблоковості зазнали певної еволюції, адаптуючись до змін у міжнародному середовищі та безпековому ландшафті [1; 18; 21]. Деякі ключові аспекти цієї еволюції включають:

1. Від нейтралітету під час війни до ширшого невтручання Спочатку нейтралітет розглядався переважно в контексті воєнних конфліктів та передбачав невтручання держави у збройне протистояння між іншими країнами [4; 23; 45]. Однак з часом це поняття розширилося, охоплюючи невтручання у будь-які міжнародні суперечки чи конфлікти, незалежно від їхньої природи [2; 5; 7].

2. Від позаблоковості в контексті біполярного протистояння до багатовекторної політики Під час Холодної війни принцип позаблоковості був тісно пов'язаний із прагненням держав уникнути втягнення у протистояння між двома наддержавами – США та Радянським Союзом [3; 11; 56]. Однак після завершення біполярної системи позаблоковість набула ширшого значення – утримання від приєднання до будь-яких військових блоків та проведення багатовекторної зовнішньої політики [12; 17; 33].

3. Зміна характеру загроз та викликів Еволюція нейтралітету та позаблоковості також була зумовлена змінами у характері загроз та викликів для безпеки держав [60; 77; 80]. Якщо раніше основну загрозу становили міждержавні війни та конфлікти [45; 64], то в сучасному світі на перший план вийшли такі виклики, як тероризм, кібератаки, організована злочинність та екологічні проблеми [67; 80]. Це вимагає від нейтральних та позаблокових держав адаптувати свої підходи до забезпечення безпеки [35; 37; 60].

У сучасному контексті поняття нейтралітету та позаблоковості часто використовуються як взаємозамінні або тісно пов'язані концепції [1; 2; 21]. Однак між ними існують певні відмінності:

1. Юридичний статус Нейтралітет, як правило, має чіткий юридичний статус, який закріплений у міжнародних договорах та зобов'язує державу дотримуватися певних правил поведінки [23; 26; 45]. Позаблоковість, навпаки, є більш гнучкою політикою, яка не передбачає жорстких юридичних зобов'язань [8; 16].

2. Ступінь незалежності у зовнішній політиці Нейтральні держави зобов'язані дотримуватися суворої незалежності та неприєднання до жодного із супротивних блоків під час конфліктів [4; 20; 38]. Позаблокові держави можуть мати більш гнучку позицію та співпрацювати з різними блоками чи союзами в окремих сферах, зберігаючи при цьому незалежність у питаннях безпеки [8; 12; 32].

3. Участь у миротворчих операціях Нейтральні держави традиційно утримувалися від участі у міжнародних миротворчих операціях, оскільки це може суперечити їхньому статусу невтручання [20; 38]. Позаблокові ж держави, навпаки, часто беруть активну участь у таких операціях під егідою ООН або інших міжнародних організацій [8; 16; 89].

Незважаючи на ці відмінності, у сучасному мінливому світі межі між нейтралітетом та позаблоковістю стають все більш розмитими [1; 7; 21]. Деякі держави можуть поєднувати елементи обох концепцій або переходити від однієї до іншої залежно від обставин та пріоритетів зовнішньої політики [2; 14; 35].

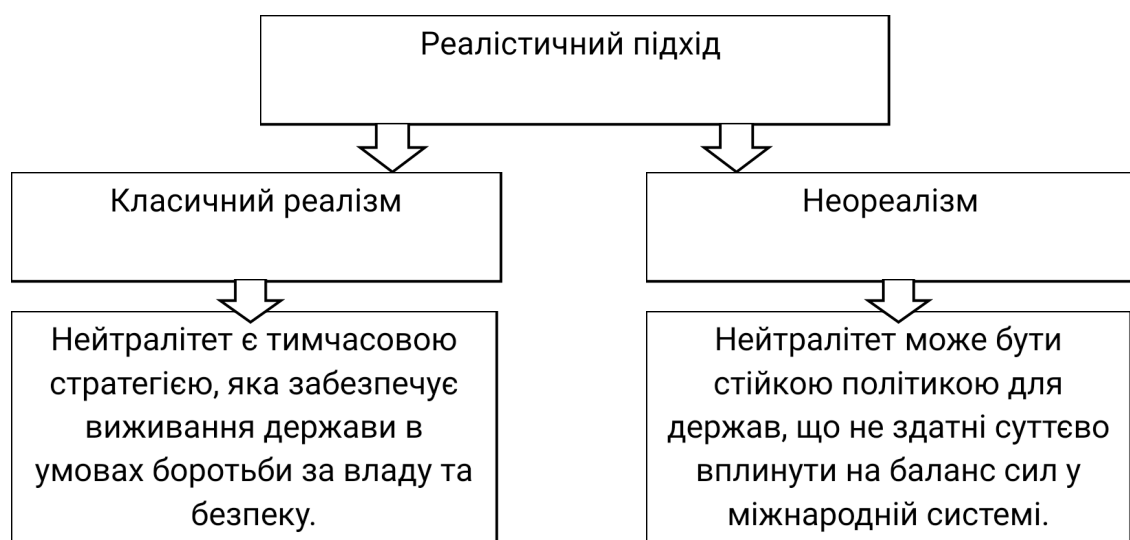
Важливим викликом для нейтральних та позаблокових держав є необхідність постійно адаптуватися до змін у міжнародному середовищі, зберігаючи при цьому свої фундаментальні принципи невтручання та незалежності [4; 5; 37]. Це вимагає ретельного аналізу та гнучкості у прийнятті рішень щодо забезпечення національної безпеки та відстоювання інтересів на міжнародній арені.

1.2. Нейтралітет і позаблоковість у контексті теорій міжнародних відносин

Поняття нейтралітету та позаблоковості тісно пов'язані з різними теоретичними підходами до міжнародних відносин та безпеки. Розуміння цих концепцій крізь призму різних теорій допомагає глибше осмислити їхню роль, виклики та перспективи в сучасному світі.

Реалістичний підхід у міжнародних відносинах розглядає нейтралітет як стратегію держави для забезпечення власної безпеки та виживання в анархічному міжнародному середовищі. Згідно з реалістичними теоріями, нейтральні держави прагнуть зберегти баланс сил і уникнути втягнення у конфлікти між великими державами, адже це може поставити під загрозу їхній суверенітет та територіальну цілісність.

Класичний реалізм, представлений такими мислителями, як Ганс Моргентау та Рейнгольд Нібур, [5] які розглядали нейтралітет як тимчасову стратегію, яка може змінюватися залежно від зміни балансу сил на міжнародній арені. Натомість неореалісти, такі як Кеннет Уолтц [9], вважали, що нейтралітет може бути стійкою та стабільною політикою для держав, які не здатні суттєво вплинути на баланс сил.

Рисунок 1.1 Реалістичний підхід у міжнародних відносинах

Реалістичний підхід розглядає нейтралітет переважно як інструмент для забезпечення безпеки та виживання держави в анархічному міжнародному середовищі, де панує боротьба за владу та баланс сил.

Ліберальна теорія міжнародних відносин пропонує альтернативний погляд на нейтралітет та позаблоковість. Згідно з цим підходом, вони є проявами мирного співіснування та співробітництва між державами, що базується на спільних цінностях, таких як демократія, права людини та верховенство права.

Представники ліберального підходу, зокрема Іммануїл Кант та Майкл Дойл, стверджували, що позаблоковість та нейтралітет можуть сприяти створенню "вічного миру" та запобіганню війнам, адже держави, не залучені до військових блоків, менш схильні до конфліктів [13].

Водночас, сучасні ліберальні теоретики, такі як Роберт Кейган та Джозеф Най [33], наголошують на ролі міжнародних організацій та інституцій у підтримці нейтралітету та позаблоковості. Вони вважають, що такі організації, як ООН, ОБСЄ та АСЕАН, можуть забезпечувати платформу для діалогу та врегулювання конфліктів, сприяючи таким чином зміцненню миру та безпеки.

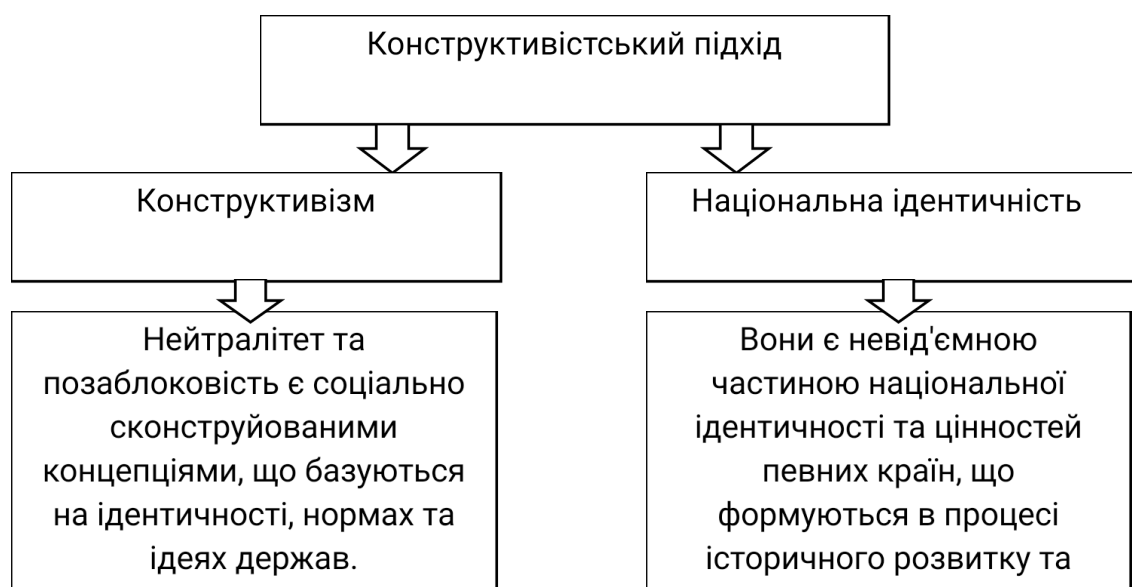
Рисунок 1.2 Ліберальний підхід у міжнародних відносинах

Ліберальний підхід розглядає нейтралітет та позаблоковість як інструменти для забезпечення миру, співробітництва та діалогу між державами, а також підкреслює роль міжнародних організацій у підтримці цих принципів.

Конструктивістський підхід у міжнародних відносинах акцентує увагу на ролі ідентичності, норм та ідей у формуванні політики держав. У цьому контексті нейтралітет та позаблоковість розглядаються не лише як стратегії безпеки, а й як невід'ємна частина національної ідентичності та цінностей певних країн.

Представники конструктивізму, такі як Александр Вендт та Ніколас Онуф, стверджують, що нейтралітет та позаблоковість є результатом соціального конструювання реальності та взаємодії між державами. Вони можуть бути вкорінені в історичному досвіді, культурі та традиціях певних країн і відігравати важливу роль у формуванні їхнього міжнародного іміджу та репутації [49].

Наприклад, нейтралітет Швейцарії часто розглядається як невід'ємна частина її національної ідентичності, що сформувалася протягом століть і базується на принципах нейтралітету, миролюбності та гуманітарної допомоги [69].

Рисунок 1.3 Конструктивістський підхід у міжнародних відносинах

Конструктивістський підхід розглядає нейтралітет та позаблоковість крізь призму соціального конструювання реальності, де вони є не просто стратегіями безпеки, а невід'ємною частиною національної ідентичності та цінностей держав.

Критична теорія міжнародних відносин пропонує альтернативний погляд на концепції нейтралітету та позаблоковості, ставлячи під сумнів їхню об'єктивність та нейтральність. Представники цього підходу, такі як Роберт Кокс та Ендрю Лінклейтер, стверджують, що ці концепції є продуктом домінуючих ідеологій та структур влади в міжнародній системі [41].

Згідно з критичною теорією, політика нейтралітету та позаблоковості може бути інструментом для збереження статус-кво та підтримки існуючого балансу сил, який часто відображає інтереси провідних держав та підтримуваних ними міжнародних інституцій. Таким чином, нейтралітет та позаблоковість можуть бути формою мовчазної згоди з існуючими нерівностями та несправедливостями в міжнародних відносинах.

Крім того, критична теорія звертає увагу на те, що концепції нейтралітету та позаблоковості часто базуються на західноцентричних уявленнях про безпеку та міжнародний порядок, ігноруючи альтернативні погляди та досвід інших культур і цивілізацій.

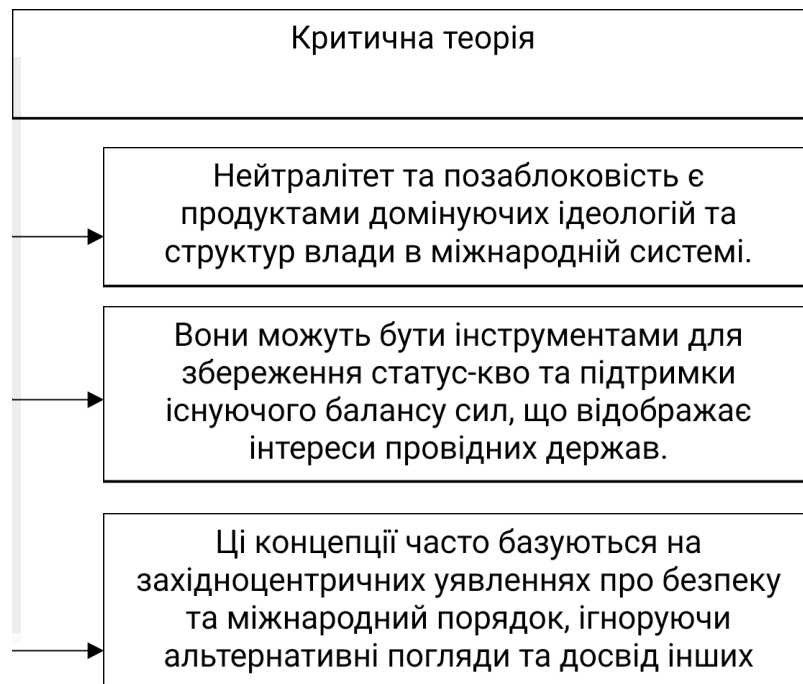

Рисунок 1.4 Критична теорія міжнародних відносин

Критична теорія ставить під сумнів об'єктивність і нейтральність концепцій нейтралітету та позаблоковості, розглядаючи їх як продукти домінуючих ідеологій та структур влади, що можуть слугувати збереженню статус-кво та існуючих нерівностей у міжнародних відносинах.

Питання нейтралітету та позаблоковості регулюються низкою законодавчих актів та міжнародних документів на глобальному та регіональному рівнях. Розглянемо деякі з ключових документів:

1. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років Ці конвенції заклали основи міжнародно-правового регулювання нейтралітету під час збройних конфліктів, визначивши права та обов'язки нейтральних держав [45].

2. Статут Організації Об'єднаних Націй (1945) Стаття 2 Статуту ООН закріплює принцип суверенної рівності всіх держав-членів, що передбачає повагу до їхнього політичного вибору, включно з нейтралітетом або позаблоковістю [89].

3. Гельсінський Заключний акт (1975) Цей документ Ради з безпеки та співробітництва в Європі (нині ОБСЄ) визнав право держав на вільний вибір напрямку зовнішньополітичного курсу, включаючи нейтралітет або позаблоковість [24].

4. Декларація про позаблоковість країн Руху Неприєднання (1992) Ця декларація визначила принципи позаблоковості, відмови від участі у військових блоках та неприєднання до великих держав у контексті Руху Неприєднання [52].

5. Конституції окремих держав Багато країн, таких як Австрія, Швейцарія та Туреччина, закріпили принципи нейтралітету або позаблоковості у своїх конституціях [70, 71, 90].

6. Регіональні угоди та організації Регіональні організації, такі як Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Союз південноамериканських націй (УНАСУР) та Африканський Союз, мають власні документи, що стосуються питань нейтралітету та позаблоковості [35, 48].

Важливо зазначити, що ці законодавчі акти та міжнародні документи не лише регулюють питання нейтралітету та позаблоковості, але й відображають еволюцію цих концепцій у відповідь на зміни в міжнародному середовищі та безпековому ландшафті.

Крім теоретичних підходів, важливо розглянути практичне застосування принципів нейтралітету та позаблоковості в міжнародних відносинах. Історія ХХ та ХХІ століть демонструє різноманітні приклади держав, які дотримувалися цих політик, а також їхні наслідки та виклики.

Приклади нейтральних держав:

1. Швейцарія: одна з найвідоміших нейтральних держав, чий статус був закріплений міжнародними договорами у ХІХ столітті [20; 36]. Швейцарія дотримувалася нейтралітету під час двох світових війн та Холодної війни [20; 71].

2. Австрія: проголосила постійний нейтралітет у 1955 році після закінчення Другої світової війни та виводу окупаційних військ [18; 36]. Цей статус був закріплений у конституції країни [70].

3. Коста-Рика: у 1949 році скасувала свої збройні сили та зосередилася на політиці постійного нейтралітету, відмовившись від участі у збройних конфліктах [5; 15].

Приклади позаблокових держав:

1. Індія: одна з засновниць Руху Неприєднання у 1961 році, який об'єднав позаблокові держави під час Холодної війни [12; 40]. Індія продовжує дотримуватися політики позаблоковості, але з певною гнучкістю [12; 40].

2. Індонезія: активний учасник Руху Неприєднання та провідна позаблокова держава в Південно-Східній Азії [6; 52]. Водночас Індонезія підтримує тісні зв'язки з АСЕАН та іншими регіональними організаціями [48].

Незважаючи на потенційні переваги нейтралітету та позаблоковості, держави, які дотримуються цих політик, стикаються з низкою практичних викликів у сучасному світі:

1. Збереження балансу та довіри. Одним із ключових викликів для нейтральних та позаблокових держав є збереження балансу та довіри у відносинах з різними сторонами під час міжнародних криз або конфліктів [7; 37]. Їхня безсторонність може бути поставлена під сумнів, якщо вони сприйматимуться як такі, що надають перевагу одній зі сторін [2; 21].

2. Економічні наслідки санкцій та контрсанкцій. Нейтральні та позаблокові держави можуть зазнавати економічних наслідків у результаті санкцій та контрсанкцій, запроваджених іншими країнами під час конфліктів або криз [13; 43]. Це може завдати шкоди їхній торгівлі, інвестиціям та економічним зв'язкам [50; 86].

3. Обмеження доступу до передових технологій. Позаблокові держави можуть стикатися з обмеженнями у доступі до передових військових

та цивільних технологій, які часто розробляються та поширюються в рамках військових блоків або технологічних альянсів [29; 60]. Це може поставити їх у невідгідне становище з точки зору забезпечення безпеки та економічного розвитку [8; 42].

4. Ризики регіональної нестабільності та конфліктів. Нейтральні та позаблокові держави можуть страждати від регіональної нестабільності та конфліктів, спричинених діями інших держав або недержавних акторів [10; 22]. Їхня відмова приєднатися до військових блоків може розглядатися як слабкість та вразливість у разі виникнення збройних конфліктів у їхньому регіоні [11; 30].

5. Виклики інформаційної безпеки та кібербезпеки. У сучасну епоху нейтральні та позаблокові держави стикаються з новими загрозами, пов'язаними з інформаційною безпекою та кібербезпекою [54; 80]. Їхні інформаційні системи та критична інфраструктура можуть ставати мішенями для кібератак з боку зацікавлених сторін у періоди міжнародних конфліктів [77].

Ці виклики вимагають від нейтральних та позаблокових держав постійно адаптувати свої підходи до забезпечення безпеки, економічного розвитку та зовнішньої політики [1; 15]. Їм необхідно шукати нові способи зміцнення довіри та легітимності на міжнародній арені, розвивати регіональне співробітництво [37; 48], інвестувати в оборонний потенціал та кібербезпеку [60; 80], а також брати активну участь у міжнародних зусиллях з врегулювання конфліктів та зміцнення миру [15; 65].

1.3. Правове регулювання статусу нейтральних і позаблокових держав

Статус нейтральних і позаблокових держав регулюється низкою міжнародних договорів, конвенцій, резолюцій та національних законодавчих актів. Ці правові документи визначають права, обов'язки та межі поведінки держав, які дотримуються політики нейтралітету або позаблоковості.

Спочатку варто проаналізувати Міжнародні договори та конвенції.

Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років [45]. Ці конвенції, прийняті на Гаазьких мирних конференціях, заклали основи міжнародно-правового регулювання нейтралітету під час збройних конфліктів. Вони визначили права та обов'язки нейтральних держав, такі як недоторканність їхньої території, заборона на розміщення військ та утримання від будь-яких дій на користь воюючих сторін.

Статут Організації Об'єднаних Націй (1945) [89]. Стаття 2 Статуту ООН закріплює принцип суверенної рівності всіх держав-членів, що передбачає повагу до їхнього політичного вибору, включно з нейтралітетом або позаблоковістю. Водночас, Стаття 25 зобов'язує держави-члени ООН виконувати рішення Ради Безпеки, що може суперечити принципу нейтралітету в окремих ситуаціях.

Гельсінський Заключний акт (1975) [24]. Цей документ, прийнятий в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі (нині ОБСЄ), визнав право держав на вільний вибір напрямку зовнішньополітичного курсу, включаючи нейтралітет або позаблоковість. Він також закріпив принципи невтручання у внутрішні справи, рівноправності та територіальної цілісності держав.

Договір про звичайні збройні сили в Європі (1990) [24]. Цей договір, підписаний між країнами НАТО і Варшавського договору, встановив обмеження на кількість звичайних озброєнь і військ, які можуть бути розміщені в Європі. Він також визнав особливий статус нейтральних держав, таких як Австрія та Швейцарія, дозволяючи їм мати більшу кількість озброєнь для самооборони.

Розглядаючи Регіональні документи, було встановлено, що вони відіграють важливу роль у закріпленні принципів нейтралітету та позаблоковості на регіональному рівні. Ці документи відображають прагнення країн певних регіонів до зміцнення миру, стабільності та співробітництва на основі невтручання у внутрішні справи одна одної та відмови від участі у військових блоках.

Декларація про позаблоковість країн Руху Неприєднання (1992) [52]. Ця декларація, прийнята країнами Руху Неприєднання, визначила принципи позаблоковості, відмови від участі у військових блоках та неприєднання до великих держав. Вона також закликала до створення нового міжнародного економічного порядку та ліквідації колоніалізму.

Угода про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії (1976) [48]. Ця угода, підписана країнами АСЕАН, передбачає зміцнення миру, дружби та співробітництва в регіоні на основі принципів взаємної поваги, невтручання та позаблоковості. Вона також закликає до врегулювання суперечок мирним шляхом.

Статут Союзу південноамериканських націй (УНАСУР) (2008) [48]. Цей документ закріплює принципи позаблоковості та невтручання у внутрішні справи держав-членів УНАСУР. Він також передбачає створення механізмів для мирного врегулювання спорів та зміцнення регіональної безпеки.

Багато держав закріпили принципи нейтралітету або позаблоковості у своїх конституціях та національних законодавчих актах. Наприклад:

1. Федеральна конституція Швейцарської Конфедерації (з поправками) [91]. Стаття 173 швейцарської конституції закріплює постійний нейтралітет країни та передбачає, що Швейцарія не повинна вступати у військові союзи або брати участь у війнах.

2. Конституція Австрійської Республіки (з поправками) [70]. Стаття 9а австрійської конституції проголошує постійний нейтралітет Австрії та

забороняє їй приєднуватися до військових союзів або дозволяти розміщення іноземних військових баз на своїй території.

3. Закон Туреччини про імплементацію позаблоковості (2021) [47]. Цей закон визначає принципи позаблоковості Туреччини, забороняючи їй приєднуватися до військових союзів або розміщувати іноземні військові бази на своїй території. Водночас він дозволяє Туреччині брати участь у миротворчих операціях ООН та регіональному співробітництві в сфері безпеки.

Правове регулювання статусу нейтральних і позаблокових держав є комплексним і багаторівневим процесом, який охоплює як міжнародні договори та конвенції, так і регіональні угоди та національні законодавчі акти. Ці правові інструменти визначають права, обов'язки та межі поведінки держав, що дотримуються політики нейтралітету або позаблоковості, забезпечуючи при цьому певний баланс між їхньою незалежністю та зобов'язаннями перед міжнародним співтовариством.

Водночас, слід зазначити, що правове регулювання даних питань не є статичним і постійно еволюціонує у відповідь на зміни в міжнародному безпековому середовищі та геополітичній ситуації. Деякі держави можуть переглядати або уточнювати свій статус нейтралітету чи позаблоковості, адаптуючи його до нових реалій та викликів.

Таблиця 1.2 Права та обов'язки нейтральних держав згідно з нормами міжнародного права

№	Опис
1	2
Права нейтральних держав	
1.	Право на повагу їхнього нейтрального статусу та невтручання у внутрішні справи з боку інших держав.
2.	Право на самооборону в разі порушення їхньої територіальної цілісності або нейтрального статусу.

1	2
3.	Право на збереження дипломатичних відносин.
Обов'язки нейтральних держав	
1.	Утримуватися від будь-яких дій, що можуть бути розцінені як сприяння одній з воюючих сторін у збройному конфлікті.
2.	Не дозволяти використання своєї території для ведення військових дій або транзиту військових сил воюючих держав.
3.	Не надавати матеріальну або військову допомогу воюючим сторонам.
4.	Забезпечувати недискримінаційне ставлення до всіх воюючих сторін на своїй території.
5.	Вживати заходів для запобігання та припинення порушень нейтралітету на своїй території.

Варто зазначити, що права та обов'язки нейтральних держав можуть мати деякі винятки та обмеження, передбачені міжнародними договорами та резолюціями ООН. Наприклад, Стаття 25 Статуту ООН зобов'язує держави-члени виконувати рішення Ради Безпеки, навіть якщо це може порушити їхній нейтральний статус.

Права та обов'язки позаблокових держав На відміну від нейтральних держав, позаблокові держави не мають чітко визначених прав та обов'язків у міжнародному праві. Однак, їхній статус базується на принципах суверенітету, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи та права вільно обирати свій зовнішньополітичний курс.

Таблиця 1.3 Права та обов'язки позаблокових держав

№	Опис
1	2
Права позаблокових держав	
1.	Право не приєднуватися до військових блоків та союзів.
2.	Право на самостійну зовнішню та оборонну політику.
3.	Право на невтручання у їхні внутрішні справи з боку інших держав.

1	2
4	Право на участь у регіональних та міжнародних організаціях, не пов'язаних з військовими блоками.
Обов'язки позаблокових держав	
1.	Поважати суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність інших держав.
2.	Утримуватися від застосування сили або погрози силою проти інших держав.
3.	Вирішувати міжнародні суперечки мирним шляхом.
4.	Дотримуватися принципів міжнародного права та Статуту ООН.

Слід зазначити, що позаблокові держави можуть брати участь у регіональних або міжнародних механізмах співробітництва в сфері безпеки та оборони, якщо це не суперечить їхньому позаблоковому статусу та не передбачає вступу до військових блоків.

У підсумку, правове регулювання статусу нейтральних і позаблокових держав відіграє важливу роль у забезпеченні міжнародної безпеки та стабільності, визначаючи їхні права, обов'язки та межі поведінки на міжнародній арені. Ці правові норми допомагають запобігти ескалації конфліктів та захистити суверенітет і територіальну цілісність держав, які обрали шлях нейтралітету або позаблоковості.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НЕЙТРАЛІТЕТУ І ПОЗАБЛОКОВОСТІ

2.1. Нейтралітет у міжнародних відносинах (від Вестфальського миру до XX ст.)

Концепція нейтралітету бере свій початок з епохи Вестфальського миру 1648 року, який поклав край Тридцятирічній війні в Європі [24]. Цей мирний договір заклав основи сучасної системи суверенних держав та принципу невтручання у внутрішні справи інших країн, що стало передумовою для розвитку ідеї нейтралітету [19; 26].

У XVIII столітті нейтралітет почав набувати юридичного оформлення. Голландський юрист Гуго Гроцій (1583-1645) у своїй праці "Про право війни та миру" (1625) розвинув концепцію "неупередженого нейтралітету", згідно з якою нейтральні держави повинні однаково ставитися до всіх воюючих сторін [23]. Ці ідеї були розвинуті швейцарським правником Еммером де Ваттелем (1714-1767) у його трактаті "Право народів" (1758), де він виклав права та обов'язки нейтральних держав під час збройних конфліктів [26; 45].

Наполеонівські війни (1803-1815) стали своєрідним каталізатором для розвитку практики нейтралітету в Європі. Держави, такі як Швейцарія та Бельгія, проголосили свій постійний нейтралітет, щоб уникнути втягнення у конфлікти між великими державами [20; 36]. Цей статус був гарантований міжнародними договорами, зокрема Віденським конгресом 1815 року, де було визнано нейтралітет Швейцарії [20; 43].

У XIX столітті нейтралітет набув ширшого міжнародного визнання. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років кодифікували права та обов'язки нейтральних держав під час збройних конфліктів, передбачаючи недоторканність їхньої території та утримання від будь-яких дій на користь воюючих сторін [45]. Ці конвенції стали основою міжнародно-правового регулювання нейтралітету [23; 26].

Під час Першої світової війни (1914-1918) нейтральний статус зберегли лише кілька держав, зокрема Швейцарія, Іспанія, Нідерланди та Скандинавські країни [20; 36]. Однак, їхня нейтральність не завжди поважалася воюючими сторонами, що призвело до порушення їхніх територій та зіткнень з окупаційними силами [4; 21]. Ця ситуація спонукала до подальшого вдосконалення міжнародно-правових норм, що регулюють нейтралітет [23; 43].

Після Першої світової війни питання нейтралітету знову постало на порядку денному. Статут Ліги Націй, створеної у 1919 році, передбачав можливість колективних дій проти держави-агресора, що ставило під сумнів легітимність нейтралітету [24; 89]. Водночас, деякі країни, такі як Швейцарія та Швеція, наполягали на збереженні свого нейтрального статусу і не приєдналися до Ліги Націй [20; 39].

У міжвоєнний період (1919-1939) нейтралітет став предметом дискусій та суперечок у міжнародних відносинах. Низка держав, серед яких Данія, Норвегія та Іспанія, проголосили свій нейтралітет напередодні Другої світової війни [5; 19]. Однак, це не завадило Німеччині окупувати Данію та Норвегію у 1940 році, порушивши їхню нейтральність [30; 56]. Ці події засвідчили недосконалість тогочасного міжнародного права щодо захисту прав нейтральних держав [23; 45].

Під час Другої світової війни (1939-1945) лише кілька країн, серед яких Швейцарія, Швеція, Іспанія, Португалія та Ірландія, змогли зберегти свій нейтральний статус [20; 36]. Інші нейтральні держави були окуповані або змушені приєднатися до одного з воюючих блоків [30; 56]. Досвід Другої

світової війни продемонстрував складність дотримання нейтралітету в умовах масштабних конфліктів та порушень міжнародного права [4; 21].

Таблиця 2.1 Нейтральні країни під час світових воєн

Країна	Перша світова війна (1914-1918)	Друга світова війна (1939-1945)
Швейцарія	Зберегла нейтралітет	Зберегла нейтралітет
Іспанія	Зберегла нейтралітет	Зберегла нейтралітет
Нідерланди	Зберегли нейтралітет	Окуповані Німеччиною
Швеція	Зберегла нейтралітет	Зберегла нейтралітет
Норвегія	Зберегла нейтралітет	Окупована Німеччиною
Данія	Зберегла нейтралітет	Окупована Німеччиною
Португалія	-	Зберегла нейтралітет
Ірландія	-	Зберегла нейтралітет

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що збереження нейтралітету під час світових воєн було складним завданням для багатьох держав. Якщо під час Першої світової війни нейтральні держави змогли уникнути втягнення в конфлікт [20; 36], то в ході Другої світової війни ситуація суттєво змінилася. Лише кілька країн, зокрема Швейцарія, Іспанія, Швеція, Португалія та Ірландія, відстояли свій нейтральний статус, тоді як інші, такі як Нідерланди, Норвегія та Данія, були окуповані Німеччиною [30; 56].

Це доводить, що в умовах тотальної війни та агресивної експансіоністської політики деяких держав утримання нейтралітету стає надзвичайно важким, а іноді й неможливим завданням. Досвід світових воєн показав, що міжнародно-правові норми щодо захисту прав нейтральних держав потребували подальшого вдосконалення та зміцнення, щоб гарантувати їхню безпеку та територіальну цілісність в умовах глобальних конфліктів [23; 45].

Після закінчення Другої світової війни питання нейтралітету знову набуло актуальності в контексті протистояння між Сходом та Заходом у період "холодної війни". Низка держав, зокрема Австрія, Фінляндія та Швеція, обрали шлях нейтралітету, намагаючись зберегти рівновіддаленість від обох наддержав – США та СРСР [18; 36; 39].

Австрія проголосила свій постійний нейтралітет у 1955 році, що було закріплено в її Конституції та гарантовано міжнародними договорами [70]. Фінляндія, яка межувала з СРСР, дотримувалася політики "фінляндизації" – збереження нейтралітету шляхом дипломатичних поступок та врахування інтересів Радянського Союзу [53]. Швеція, у свою чергу, обрала шлях "активного нейтралітету", що передбачало участь у миротворчих операціях ООН та просуванні ідей роззброєння [39].

У період "холодної війни" нейтралітет став об'єктом наукових досліджень та теоретичних розробок. Швейцарський політолог Жан Пікте у своїй роботі "Нейтральність в епоху ядерної дилеми" (1960) вивчав виклики, що постали перед нейтральними державами в контексті ядерного протистояння [38]. Американський дослідник Роберт Ферелл у праці "Нейтралітет в Об'єднаній Європі" (1986) аналізував місце нейтральних держав у процесах європейської інтеграції [19].

У другій половині ХХ століття нейтралітет набув нових форм та виявів. Низка держав, таких як Індія, Югославія та Єгипет, стали прихильниками політики "позитивного нейтралітету" або "неприєднання", що передбачало збереження нейтралітету в протистоянні між Сходом і Заходом, але активну участь у деколонізації та боротьбі проти расизму та апартеїду [3; 6; 12].

Створений у 1961 році Рух Неприєднання став впливовою міжнародною організацією, що об'єднала позаблокові країни, які прагнули захистити свій суверенітет, зміцнити міжнародну безпеку та сприяти економічному розвитку [52].

На межі ХХ-ХХІ століть концепція нейтралітету зазнала певної трансформації у зв'язку зі змінами в міжнародній системі безпеки після

закінчення "холодної війни". Розпад Організації Варшавського договору та СРСР поставив під сумнів доцільність збереження нейтрального статусу для низки держав Центральної та Східної Європи [10; 11].

Як наслідок, деякі нейтральні країни переглянули свою політику. Зокрема, у 1994 році Австрія розпочала процес інтеграції до Європейського Союзу, що ознаменувало її відхід від концепції "постійного нейтралітету" [18; 36]. Фінляндія та Швеція також приєдналися до ЄС у 1995 році, хоча і зберегли певні елементи нейтрального статусу [39].

Водночас, низка держав, таких як Швейцарія, Ірландія та Мальта, зберегли свою позицію нейтралітету або військової неприналежності [20; 27; 36]. Зокрема, Швейцарія, попри членство в ООН та інших міжнародних організаціях, продовжує дотримуватися принципу "збройного нейтралітету", що передбачає можливість захисту своєї території військовою силою [71; 91].

Паралельно з еволюцією нейтралітету в Європі, концепція позаблоковості набула значного поширення в інших регіонах світу. Країни Латинської Америки, Африки та Азії прагнули зберегти незалежність від військових блоків та наддержав, обираючи шлях позаблоковості та неприєднання [8; 66].

Прикладом може слугувати Рух Неприєднання, який об'єднав 120 держав, що не входили до жодного військового блоку [52]. Ця організація відіграла важливу роль у процесах деколонізації, боротьбі з расизмом та апартеїдом, а також сприяла зміцненню міжнародного миру та безпеки [9; 46].

У ХХІ столітті дискусії щодо нейтралітету та позаблоковості набули нового імпульсу у зв'язку із зростанням регіональних конфліктів та загроз міжнародній безпеці [2; 22]. Держави, які дотримуються політики нейтралітету або позаблоковості, стикаються з новими викликами, пов'язаними з тероризмом, кібербезпекою, енергетичною залежністю та зміною клімату [54; 77; 80].

Водночас, деякі аналітики ставлять під сумнів життєздатність нейтралітету в сучасному глобалізованому світі, де загрози безпеці мають транснаціональний характер [1; 21]. Вони наголошують на необхідності тіснішої міжнародної співпраці та координації зусиль у сфері безпеки, що може суперечити принципам нейтралітету [15; 37].

Незважаючи на ці виклики, низка держав продовжує дотримуватися нейтрального або позаблокового статусу, вбачаючи в ньому гарантію своєї незалежності, територіальної цілісності та можливість відігравати роль посередника у врегулюванні конфліктів [5; 8; 15].

Прикладом можуть слугувати Швейцарія, Австрія, Ірландія, Фінляндія, Швеція, Коста-Рика, Мексика та інші країни, які законодавчо закріпили свою позицію нейтралітету або позаблоковості [5; 20; 27; 36; 39; 70; 91].

Таким чином, еволюція концепції нейтралітету у міжнародних відносинах демонструє її динамічний характер та здатність адаптуватися до змін у глобальному безпековому середовищі. Попри виклики сучасності, нейтралітет залишається важливим інструментом забезпечення миру та стабільності для багатьох держав, які прагнуть зберегти свій суверенітет та незалежність у світі, що стрімко глобалізується.

2.2. Позаблоковий рух у період «холодної війни»

Період «холодної війни» (1947-1991) характеризувався протистоянням двох наддержав – США та СРСР, а також формуванням військово-політичних блоків – НАТО та Організації Варшавського договору [11; 29; 56]. У цих умовах низка держава обирала шлях позаблоковості, прагнучи зберегти свою незалежність та уникнути втягнення у глобальне протистояння [3; 8; 52].

Передумови виникнення позаблокового руху сягають періоду деколонізації після Другої світової війни. Нові незалежні держави Азії, Африки та Латинської Америки прагнули утвердити свій суверенітет та вести

самостійну зовнішню політику в умовах біполярного протистояння [9; 41; 55]. Вони відкидали логіку "холодної війни" і бачили у позаблоковості спосіб збереження своєї ідентичності та забезпечення власних інтересів на міжнародній арені [6; 12; 52].

Ключову роль у встановленні позаблокового руху програла Бандунська конференція 1955 року, яка зібрала представників 29 країн Азії та Африки [3; 46]. Учасники конференції проголошували принципи мирного співробітництва, неприєднання до військових блоків та боротьбу проти колоніалізму і расизму [6; 52]. Ці ідеї лягли в основу концепції «позитивного нейтралітету» або «неприєднання», яка передбачала активну участь у міжнародних справах з позицій світу, співробітництва та справедливості [3; 9; 41].

У 1961 році в Белграді відбулася Перша конференція голів держав та урядів неприєднаних країн, яка поклала початок інституціоналізації Руху Неприєднання [9; 46; 52]. Його засновниками стали такі лідери, як Йосип Броз Тіто (Югославія), Гамаль Абдель Насер (Єгипет), Джавахарлал Неру (Індія), Сукарно (Індонезія) та Кваме Нкрума (Гана) [6; 9; 52]. Вони розглядали позаблоковість як спосіб протидії гегемонії збереження наддержав та самостійності у зовнішній політиці [3; 6; 52]. На конференції були прийняті принципи неприєднання, які включали повагу до суверенітету, територіальної цілісності, невтручання у внутрішніх справах іншої держави, мирне вирішення конфліктів та відмову від участі у військових блоках [46; 52].

Упродовж 1960-1970-х років Рух Неприєднання значно розширився, охопивши понад 100 держав Азії, Африки та Латинської Америки [3; 52]. Він став впливовою силою на міжнародній арені, відстоюючи інтереси країн "третього світу" та виступаючи за демократизацію міжнародних відносин [9; 41; 52]. Неприєднані країни взяли активну участь у роботі ООН, G77 та інших міжнародних організацій, просуваючи ідеї деколонізації, роззброєння та нового міжнародного економічного порядку [6; 41; 52].

Серед ключових зустрічей лідерів необ'єднаних країн варто відзначити Каїрську конференцію 1964 року, яка засудила втручання іноземних держав у внутрішні справи інших країн та закликала до ядерного роззброєння [52]. Алжирська конференція 1973 року підтвердила принципи неприєднання та солідарності країни «Глобального Півдня», а також висунула ідею нового міжнародного економічного порядку, спрямованого на подолання економічної нерівності та використання з боку розвинених держав [3; 52].

Ідеологічні засади позаблокового руху еволюціонували течію "холодної війни". Якщо спочатку він спирався на концепцію «позитивного нейтралітету», яка передбачала дистанціювання від конфліктів та збереження рівновіддаленості від блоків [2; 7], то згодом акцентується зміст на ідеї «активного неприєднання» та «третього шляху» [3; 8; 52]. Неприєдані країни прагнули лише уникнути втягнення у протистояння наддержав, але й активно впливати на міжнародні процеси, пропонуючи альтернативні моделі розвитку та співробітництва [12; 41; 52].

Позаблоковий рух не був однорідним і включив країну із зовнішніми політичними системами та зовнішніми орієнтаціями [8; 12; 52]. Деякі з них, як Куба чи В'єтнам, тяжіли до співпраці з СРСР [41; 56], тоді як інші, як Саудівська Аравія чи Пакистан, були союзниками США [3; 17]. Водночас, більшість неприєднаних країн намагалися балансувати між двома блоками, зберігаючи рівновіддаленість та незалежність [2; 8; 52].

Яскравим прикладом позаблокової політики була Югославія під керівництвом Йосипа Броз Тіто [6; 9; 52]. Ця балканська країна зуміла зберегти свій суверенітет та вплив на міжнародній арені, незважаючи на тиск з боку СРСР та США [6; 56]. Тіто був одним із архітекторів Руху Неприєднання і активно просував ідеї «самоврядного соціалізму» та «мирного співіснування» [9; 52]. Югославія брала активну участь у миротворчих операціях ООН та виступала посередником у врегулюванні регіональних конфліктів [6; 46].

Індія, яка здобула незалежність у 1947 році, також перейняла ключову роль у позаблоковій Росії [12; 40]. Її перший прем'єр-міністр Джавахарлал Неру був прихильником політики неприйняття і бачив у ній шлях до збереження незалежності та розвитку країни [12; 40]. Індія брала активну участь у врегулюванні регіональних конфліктів, зокрема індо-пакистанського протистояння, і виступала за ядерне роззброєння [12; 40]. Вона також була ініціатором створення G77 – об'єднання країн, що розвиваються, в рамках ООН для забезпечення їхніх економічних інтересів [12; 52].

В Африці позаблоковий рух був тісно пов'язаний з процесами деколонізації та боротьби проти апартеїду [3; 9; 55]. Такі лідери, як Кваме Нкрума (Гана), Джуліус Н'єрере (Танзанія) та Кеннет Каунда (Замбія), відстоювали ідеї panaфриканізму та неприєднання, прагнучи звільнити континент від колоніального гніту та расової дискримінації [52; 55]. Вони взяли активну участь у діяльності Організації африканської єдності (нині Африканського Союзу) та Руху Неприєднання [52; 55]. Алжир, який здобув незалежність у 1962 році після кривавої війни з Францією, став одним із лідерів позаблокового руху та місцем проведення його ключових зустрічей [3; 52].

У Латинській Америці позаблокова політика знайшла відображення в доктрині «третьої позиції», яку відстоювали такі лідери, як Хуан Домінго Перон (Аргентина) та Жетуліо Варгас (Бразилія) [8; 66]. Вони прагнули дистанціюватися від США та СРСР, розвиваючи власну модель економічного розвитку та регіональної інтеграції [8; 66]. Куба після революції 1959 року та прихід до влади Фіделя Кастро стала символом антиімперіалістичної боротьби та активним учасником позаблокового руху, попри тісні зв'язки з СРСР [9; 41]. Венесуела за час президентства Уго Чавеса (1999-2013) також позиціонувала себе як позаблокова держава, просуваючи ідеї «соціалізму XXI століття» та латиноамериканської інтеграції [8; 17].

Взаємодія неприєднаних країн з ООН та іншими міжнародними організаціями була одним із пріоритетів їхньої діяльності [52; 89]. Вони

активно використовували трибуну ООН для забезпечення своїх інтересів та цінностей, зокрема у питаннях деколонізації, боротьби проти розизму, роззброєння та розвитку [3; 52; 89]. Неприєднані країни підтримали резолюцію Генеральної Асамблеї ООН щодо надання незалежності колоніальним країнам та народам, засудження апартеїду та расової дискримінації, створення без'ядерних зон та обмеження гонки озброєння [52; 89]. Вони також взяли активну участь у роботі спеціалізованих установ ООН, таких як ЮНКТАД, ЮНІДО, ЮНЕСКО, що відстоюють інтереси країни, що розвиваються [52; 89].

Економічний вимір позаблокового руху був пов'язаний з ідеями нового міжнародного економічного порядку (НМЕП), які мали на меті подолання економічної нерівності та використання країни «третього світу» з боку розвинених держав [3; 52]. Неприєднані країни виступали за перегляд несправедливих торговельних відносин, розміщення справедливих цін на сировинні товари, передачу технологій та фінансову допомогу з боку розвинених країн [3; 52]. Вони також підтримували створення регіональних економічних об'єднань, таких як Андський пакт чи АСЕАН, для зміцнення співпраці між країнами "Глобального Півдня" [48; 52].

Разом з тим, позаблоковий рух стикався з низькими внутрішніми протиріччями та викликами. Попри декларовану єдність, між його учасниками існували значні ідеологічні та політичні розбіжності [8; 52]. Деякі країни, як Куба чи В'єтнам, відкрито симпатизували СРСР [41; 56], тоді як інші, як Саудівська Аравія чи Марокко, були союзниками США [3; 17]. Регіональні конфлікти, такі як індо-пакистанське протистояння чи ірано-іракська війна, підривали солідарність неприєднаних країн [12; 52]. Крім того, позаблоковий рух не зміг ефективно протистояти втручанням наддержав у внутрішній справі його учасників, як це сталося під час радянського вторгнення в Афганістан у 1979 році чи американської інтервенції в Гренаду в 1983 році [12; 41].

З послабленням "холодної війни" в 1980-х роках та розпадом СРСР у 1991 році блоковий рух втратив своє початкове значення [2; 11]. Багато країн, що увійшли до Руху Неприєднання, переорієнтовані на співпрацю із США та ЄС, приєднавшись до глобальних економічних та безпекових структур [1; 14; 33]. Водночас, ідеї позаблоковості та неприєднання зберегли свою актуальність для низьких держав, які прагнуть проводити самостійну зовнішню політику в умовах глобалізації [8; 12; 15]. Рух неприєднання продовжує існувати і сьогодні, об'єднуючи 120 держав-членів та 17 країн-спостерігачів [52]. Він фокусується на таких питаннях, як боротьба з бідністю, сталий розвиток, зміна клімату, тероризм та реформування ООН [52; 59].

Спадщина позаблокового руху відбувається у його внеску в процеси деколонізації, демократизації міжнародних відносин та формування сучасного міжнародного права [3; 9; 52]. Принципи мирного співробітництва, суверенної рівності держави, невтручання у внутрішні справи та мирового вирішення конфліктів, які відстоювали неприйнятні країни, стали невід'ємною частиною сучасного світового порядку [26; 45; 89]. Позаблоковий рух сприяв зміцненню ролі ООН та інших міжнародних організацій, надавши країнам, що розвиваються, можливість впливати на глобальний порядок денний [52]. Він також став платформою для діалогу та співпраці між країнами «Глобального Півдня», сприяючи їх солідарності та взаємодопомозі.

Разом з тим, позаблоковий рух мав своє обмеження та недоліки. Йому не вдалося повністю подолати економічну нерівність та залежність країн "третього світу" від розвинених держав. Деякі лідери необ'єднаних країн використовували ідеї позаблоковості для виправдання авторитарних режимів та порушення прав людини. Рух також не зміг запобігти низці регіональних конфліктів та громадянських війн, які спалахнули на території його учасників.

Попри ці недоліки, ідеї позаблоковості та неприєднання зберігають свою актуальність і в сучасному світі. В умовах відродження геополітичного суперництва між великими державами та загрози глобальної безпеці, таких як тероризм, кіберзлочинність чи зміна клімату, концепція «третього шляху» та співробітництво між країнами»

2.3. Трансформація нейтралітету і позаблоковості після закінчення «холодної війни»

Завершення "холодної війни" та розпад СРСР на початку 1990-х років призвели до кардинальних змін у міжнародній системі та трансформації концепцій нейтралітету і позаблоковості [1; 2; 56]. Зникнення біполярного протистояння та формування нового світового порядку змусили багато країн переглянути свою зовнішньополітичну стратегію та переоцінити доцільність збереження нейтрального чи позаблокового статусу [10; 11; 21].

Одним із ключових чинників, що вплинув на трансформацію нейтралітету і позаблоковості, стало розширення НАТО та ЄС на Схід [10; 13; 29]. Низка країн Центральної та Східної Європи, які раніше входили до Організації Варшавського договору або дотримувалися нейтралітету, вирішили приєднатися до євроатлантичних структур [10; 11; 13]. Так, Польща, Чехія та Угорщина стали членами НАТО у 1999 році, а згодом до Альянсу приєдналися країни Балтії, Словаччина, Румунія, Болгарія та інші держави регіону [13; 29].

Цей процес був зумовлений прагненням посткомуністичних країн забезпечити свою безпеку, модернізувати економіку та інтегруватися до західних інституцій [10; 11]. Водночас, розширення НАТО на Схід викликало занепокоєння з боку Росії, яка розглядала це як загрозу своїм інтересам у регіоні [13; 22; 30]. Ця ситуація призвела до зростання напруженості у відносинах між Росією та Заходом і поставила під сумнів доцільність нейтрального статусу для низки європейських держав [2; 22].

Іншим важливим фактором стала трансформація Європейського Союзу, який після підписання Маастрихтського договору у 1992 році почав розвивати спільну зовнішню та безпекову політику [10; 19]. Низка нейтральних країн, зокрема Австрія, Фінляндія та Швеція, вирішили приєднатися до ЄС, що поставило під сумнів їхній традиційний нейтралітет [5; 18; 39]. Хоча ці країни зберегли позаблоковий статус у військовій сфері, їхня участь у політичній та економічній інтеграції в рамках ЄС де-факто обмежила їхню нейтральність [1; 13; 19].

Поступова еволюція ЄС у напрямку формування спільної оборонної політики та створення власних збройних сил (Європейська оборонна ініціатива, PESCO) також вплинула на позицію нейтральних країн [10; 16]. Деякі з них, як Ірландія та Мальта, вирішили брати участь у миротворчих операціях ЄС та співпрацювати з НАТО в рамках програми "Партнерство заради миру" [16; 27]. Інші, як Швейцарія, зберегли більш жорсткий нейтралітет, не приєднавшись до ЄС та обмеживши свою участь у міжнародних операціях [20; 91].

Трансформація нейтралітету і позаблоковості торкнулася не лише Європи, але й інших регіонів світу [1; 2]. Зокрема, низка країн Руху Неприєднання переглянули свою зовнішньополітичну орієнтацію після закінчення "холодної війни" [3; 12; 52]. Деякі з них, як Єгипет, Індія та Бразилія, почали більш активно співпрацювати із США та західними країнами [8; 12; 40], тоді як інші, як Куба та Венесуела, зберегли антиамериканську риторику та зосередилися на розвитку відносин з Росією та Китаєм [9; 17; 41].

На пострадянському просторі питання нейтралітету і позаблоковості набуло особливої актуальності у зв'язку з геополітичним суперництвом між Росією та Заходом [22; 30]. Такі країни, як Україна, Грузія та Молдова, заявили про свої євроатлантичні прагнення та відмовилися від позаблокового статусу, зафіксованого в їхніх конституціях [6; 28; 44]. Це призвело до

загострення відносин з Росією, яка розглядала їхній рух у бік НАТО та ЄС як загрозу своїм інтересам у регіоні [13; 22; 30].

Водночас, деякі пострадянські країни, як Білорусь, Вірменія та Казахстан, обрали шлях тісної інтеграції з Росією в рамках Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) та Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) [13; 17; 54]. Вони фактично відмовилися від позаблоковості на користь військово-політичного альянсу з Москвою, що обмежило їхню самостійність на міжнародній арені [13; 17].

Окремо слід відзначити досвід Туркменістану, який після здобуття незалежності у 1991 році проголосив "постійний нейтралітет" і закріпив його в Конституції [8]. Ця центральноазійська країна послідовно дотримується політики неприєднання до військових блоків та уникає участі в регіональних конфліктах [8]. Нейтральний статус Туркменістану був визнаний резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1995 році і дозволяє йому балансувати між інтересами РФ, КНР та інших держав регіону [8; 89].

Нові виклики для нейтралітету і позаблоковості на початку XXI століття пов'язані з процесами глобалізації, транснаціональними загрозами (тероризм, кіберзлочинність, зміна клімату) та асиметричними конфліктами [1; 22; 54]. В цих умовах класичне розуміння нейтралітету як неутручання у війни між державами поступово втрачає свою актуальність [2; 4; 7]. Натомість, на перший план виходять питання миротворчості, кризового врегулювання, надання гуманітарної допомоги та захисту цивільного населення [15; 37; 67].

Багато нейтральних та позаблокових країн беруть активну участь у миротворчих операціях ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій [15; 65; 89]. Наприклад, Швеція, Фінляндія та Австрія входять до числа найбільших контрибуторів у місії ООН з підтримання миру [27; 39]. Ірландія та Швейцарія активно залучені до процесів мирного врегулювання конфліктів та надання гуманітарної допомоги [20; 27]. Ці країни використовують свій

нейтральний статус для посередництва між конфліктуючими сторонами та просування мирних ініціатив [15; 37].

Водночас, нейтральні та позаблокові країни стикаються з новими дилемами безпеки, пов'язаними з гібридними загрозами, кібератаками та втручанням у внутрішні справи з боку зовнішніх гравців [54; 77; 80]. Це змушує їх переглядати свої підходи до оборонної політики та розвивати більш гнучкі форми співпраці з міжнародними партнерами [10; 15; 60]. Деякі нейтральні країни, як Швеція та Фінляндія, почали більш тісно координувати свою політику безпеки з НАТО та ЄС, не відмовляючись при цьому від позаблокового статусу [13; 16; 39].

Підсумовуючи, можна констатувати, що після закінчення "холодної війни" концепції нейтралітету і позаблоковості зазнали суттєвої трансформації [1; 2; 21]. Розпад біполярної системи, розширення НАТО та ЄС, процеси глобалізації та нові транснаціональні виклики змусили багато країн переглянути свою зовнішньополітичну стратегію та адаптувати її до нових реалій [10; 11; 13; 14]. Хоча нейтралітет і позаблоковість зберігають свою актуальність для низки держав, їхнє змістовне наповнення зазнало суттєвих змін у контексті сучасних міжнародних відносин [4; 5; 7; 8].

РОЗДІЛ 3. НЕЙТРАЛІТЕТ І ПОЗАБЛОКОВІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

3.1. Нейтральні держави у XXI столітті: виклики та перспективи

На початку XXI століття нейтральні держави опинилися перед низкою нових викликів, пов'язаних зі змінами в глобальному безпековому середовищі, процесами глобалізації та трансформацією міжнародних відносин [1; 2; 10]. Ці виклики змушують нейтральні країни адаптувати свою

зовнішню та безпекову політику до нових реалій, зберігаючи при цьому вірність принципам нейтралітету [5; 7; 15].

Одним із ключових викликів для нейтральних держав є зростання транснаціональних загроз, таких як тероризм, організована злочинність, кіберзлочинність та зміна клімату [54; 77; 80]. Ці загрози мають глобальний характер і не можуть бути ефективно подолані зусиллями окремих країн. Це змушує нейтральні держави більш активно співпрацювати з міжнародними організаціями та партнерами в сфері безпеки, розвідки та правоохоронної діяльності [15; 37; 60].

Наприклад, Швейцарія, яка традиційно дотримується жорсткого нейтралітету, в останні роки активізувала свою участь у міжнародних зусиллях з протидії тероризму та відмиванню грошей [20; 36; 91]. Швейцарські спецслужби співпрацюють з колегами з інших країн у рамках Європолу та Інтерполу, обмінюючись інформацією та досвідом. Водночас, Швейцарія зберігає свій нейтральний статус і не бере участі у військових операціях за кордоном [20; 36].

Швейцарія також приділяє значну увагу питанням кібербезпеки, розглядаючи кіберпростір як новий вимір своєї безпекової політики [54; 77]. У 2018 році уряд Швейцарії ухвалив Національну стратегію захисту Швейцарії від кіберризиків, яка передбачає розвиток національних кіберможливостей, посилення співпраці з приватним сектором та міжнародними партнерами, а також підвищення стійкості критичної інфраструктури до кібератак [77; 91]. При цьому Швейцарія наголошує на важливості дотримання міжнародного права та прав людини в кіберпросторі [26; 77].

У сфері протидії зміні клімату Швейцарія також демонструє активну позицію, незважаючи на свій нейтральний статус [20; 91]. Країна є учасницею Паризької угоди щодо клімату і взяла на себе амбітні зобов'язання зі скорочення викидів парникових газів [86]. Швейцарія розвиває відновлювальну енергетику, енергоефективність та "зелені" технології, а

також надає фінансову та технічну допомогу країнам, що розвиваються, для адаптації до зміни клімату та переходу до низьковуглецевої економіки [20; 86].

Іншим важливим викликом для нейтральних держав є посилення геополітичної конкуренції між великими державами, зокрема США, Китаєм та Росією [13; 22]. Ця конкуренція часто призводить до регіональних конфліктів та гонки озброєнь, що ставить під загрозу глобальну стабільність [2; 22]. Нейтральні країни намагаються зберігати рівновіддаленість від великих держав та уникати втягнення у їхнє протистояння, що стає дедалі складнішим завданням [4; 5; 7].

Так, Австрія, яка є нейтральною країною з 1955 року, стикається з тиском з боку США та інших членів НАТО щодо збільшення оборонних витрат та більш активної участі в діяльності Альянсу [18; 36]. Водночас, Австрія намагається підтримувати добрі відносини з Росією та Китаєм, які є важливими економічними партнерами [13; 18]. Ця багатовекторність вимагає від австрійської дипломатії особливої гнучкості та вміння балансувати між різними інтересами [18; 70].

Австрія також стикається з викликами, пов'язаними з міграційною кризою в Європі [18; 36; 79]. Як нейтральна країна в центрі Європи, Австрія опинилася на перехресті міграційних потоків з Близького Сходу та Африки [18; 79]. Це створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення та правоохоронні органи країни, а також загострює політичні дискусії щодо міграційної політики [36; 79]. Австрія намагається знайти баланс між гуманітарними зобов'язаннями та забезпеченням безпеки своїх кордонів, співпрацюючи з партнерами по ЄС та міжнародними організаціями [18; 72].

Ще одним прикладом нейтральної країни, яка стикається з геополітичними викликами, є Туркменістан [8]. Ця пострадянська держава проголосила "постійний нейтралітет" у 1995 році, що було визнано резолюцією Генеральної Асамблеї ООН [8; 89]. Туркменістан межує з

Афганістаном, Іраном та Каспійським морем, що робить його важливим геополітичним гравцем у Центральній Азії [8]. Країна має значні запаси природного газу та намагається диверсифікувати свої експортні маршрути, щоб зменшити залежність від Росії [8; 17].

Водночас, Туркменістан стикається з викликами, пов'язаними з нестабільністю в сусідньому Афганістані, загрозою ісламського екстремізму та конкуренцією між великими державами за вплив у регіоні [8; 22]. Нейтральний статус дозволяє Туркменістану уникати прямої участі в регіональних конфліктах та балансувати між інтересами різних гравців [8]. Однак, це також обмежує можливості країни щодо розвитку відносин з партнерами та участі в багатосторонніх форматах співпраці [8].

Ще одним викликом для нейтральних держав є зростання популізму та націоналізму в багатьох країнах світу [1; 2; 21]. Ці тенденції часто супроводжуються критикою глобалізації, міжнародних організацій та багатосторонньої дипломатії, що ставить під сумнів цінності та принципи, на яких базується нейтралітет [1; 7; 15]. Нейтральні країни мають протистояти цим тенденціям та відстоювати важливість міжнародного права, мирного вирішення конфліктів та глобальної співпраці [4; 15; 35].

Наприклад, Ірландія, яка є нейтральною країною з 1939 року, стикається з популістськими настроями всередині країни, які ставлять під сумнів її позаблоковий статус та участь у структурах ЄС [27; 72]. Деякі політичні сили в Ірландії виступають за вихід країни з ЄС ("Irexit") та повернення до повного нейтралітету [27]. Однак, уряд Ірландії наголошує на важливості членства в ЄС для економічного розвитку та безпеки країни, а також на ролі Ірландії як "мосту" між ЄС та англomовним світом після Brexit [27; 72].

Ірландія також стикається з викликами, пов'язаними з Brexit та його наслідками для острова Ірландія [27; 72]. Як нейтральна країна, Ірландія має особливі відносини з Великою Британією та Північною Ірландією, і Brexit ставить під загрозу мирний процес та стабільність на острові [27]. Ірландія

активно залучена до переговорів щодо Brexit та відстоює свої інтереси, зокрема щодо збереження прозорого кордону з Північною Ірландією та дотримання Белфастської угоди [27; 72].

Попри ці виклики, нейтралітет зберігає свою актуальність і навіть набуває нового значення в сучасному світі [1; 15; 37]. Нейтральні держави можуть відігравати важливу роль у врегулюванні конфліктів, наданні гуманітарної допомоги та просуванні ідей роззброєння і стабільності [15; 37; 65]. Їхній досвід у сфері миротворчості, посередництва та "добрих послуг" є цінним ресурсом для міжнародного співтовариства [35; 37; 39].

Наприклад, Фінляндія, яка має давні традиції нейтралітету, активно залучена до процесів мирного врегулювання конфліктів у різних регіонах світу [39]. Фінські дипломати та військові експерти брали участь у посередницьких місіях в Африці, Азії та на Близькому Сході [39]. Фінляндія також є місцем проведення важливих міжнародних зустрічей та переговорів, зокрема саміту президентів США та Росії у 2018 році [39].

Фінляндія також активно підтримує зусилля ООН з підтримання миру та безпеки [39; 89]. Країна є одним з найбільших контрибуторів до миротворчих операцій ООН, надаючи військовий та цивільний персонал, а також фінансову та матеріальну підтримку [39; 65; 89]. Фінські миротворці брали участь у місіях в Афганістані, Іраку, Лівані, Малі та інших гарячих точках світу [39]. Фінляндія також підтримує реформування миротворчої діяльності ООН з метою підвищення її ефективності та адаптації до нових викликів [39; 65; 89].

Ще одним прикладом нейтральної країни, яка активно залучена до миротворчості, є Австрія [18; 36]. Австрійські миротворці брали участь у численних операціях ООН та ОБСЄ на Балканах, Близькому Сході, в Африці та Азії [18; 65]. Зокрема, Австрія відіграє важливу роль у стабілізації ситуації в Боснії і Герцеговині, де вона є частиною багатонаціональних сил EUFOR Althea [18; 36]. Австрія також підтримує зусилля з роззброєння та нерозповсюдження зброї масового знищення, зокрема ядерної зброї [18; 70].

Нейтральні країни також можуть слугувати мостом між різними групами держав та сприяти діалогу й порозумінню [15; 37]. Завдяки своїй неупередженості та відсутності геополітичних амбіцій, вони мають більше довіри з боку інших учасників міжнародних відносин [4; 7; 21]. Це дозволяє їм ефективніше виконувати функції "чесного брокера" та посередника у вирішенні суперечок [15; 37].

Наприклад, Швеція, яка має давні традиції нейтралітету, активно залучена до посередницьких зусиль у різних регіонах світу [39]. Шведські дипломати брали участь у переговорах щодо ядерної програми Ірану, врегулювання конфлікту в Колумбії та інших важливих міжнародних процесах [39]. Швеція також надає свою територію для проведення мирних переговорів між конфліктуючими сторонами, зокрема щодо ситуації в Афганістані та Ємені [39].

Швеція також є активним прихильником роззброєння та нерозповсюдження зброї [39]. Країна підтримує Договір про заборону ядерної зброї та закликає до повної елімінації ядерних арсеналів [39]. Швеція також є учасницею Оттавської конвенції про заборону протипіхотних мін та Конвенції про касетні боєприпаси [39]. Шведські експерти та дипломати беруть активну участь у роботі відповідних міжнародних режимів та організацій, таких як МАГАТЕ, ОЗХЗ та Режим контролю за ракетними технологіями [39].

Отже, нейтральні держави відіграють важливу роль у сучасних міжнародних відносинах, незважаючи на нові виклики та загрози [1; 4; 15]. Їхній досвід та позиція можуть бути корисними для врегулювання конфліктів, зміцнення довіри та просування ідей роззброєння і стабільності [15; 35; 37].

Водночас, нейтральні країни мають адаптуватися до нових реалій та шукати нові форми співпраці з партнерами [1; 10; 21]. Це може включати більш активну участь у міжнародних організаціях та ініціативах, розвиток

нових партнерств та форматів співпраці, а також посилення власних можливостей у сфері безпеки та оборони [15; 16; 60].

Нейтральні держави також мають приділяти більше уваги публічній дипломатії та стратегічним комунікаціям, щоб краще пояснювати свою позицію та цінності міжнародній спільноті [1; 15]. В умовах зростання популізму та націоналізму, нейтральні країни мають бути голосом розуму та поміркованості, відстоюючи принципи міжнародного права, багатосторонньої співпраці та мирного вирішення конфліктів [1; 2; 7; 21].

Таблиця 2.1 Основні характеристики нейтральних держав

Країна	Рік проголошення нейтралітету	Членство в ЄС	Членство в НАТО	Участь у миротворчих операціях ООН
Швейцарія	1815	Ні	Ні	Так
Австрія	1955	Так	Ні	Так
Ірландія	1939	Так	Ні	Так
Фінляндія	1948	Так	Ні	Так
Швеція	1814	Так	Ні	Так
Туркменістан	1995	Ні	Ні	Ні

Як бачимо з таблиці, більшість нейтральних держав Європи є членами Європейського Союзу, що свідчить про їхнє прагнення до економічної та політичної інтеграції з партнерами. Водночас, вони зберігають позаблоковий статус і не є членами НАТО, що дозволяє їм уникати участі у військових конфліктах. Майже всі нейтральні країни активно залучені до миротворчої діяльності ООН, що підкреслює їхню відданість ідеям мирного співіснування та глобальної безпеки.

Варто також звернути увагу на специфіку окремих нейтральних держав. Наприклад, Швейцарія, яка має найдовшу історію нейтралітету, не є членом ЄС, хоча тісно співпрацює з Союзом у багатьох сферах. Це пов'язано з особливостями швейцарської політичної системи та традицією прямої

демократії, яка обмежує можливості делегування суверенітету наднаціональним структурам.

Ірландія, яка є нейтральною країною з 1939 року, також має свої особливості. На відміну від інших нейтральних держав Європи, Ірландія не має формального законодавчого закріплення свого нейтрального статусу. Натомість, нейтралітет є частиною політичної традиції та суспільного консенсусу в країні. Ірландія також має особливі відносини з Великою Британією, що впливає на її зовнішню та безпекову політику.

Фінляндія та Швеція, які мають давні традиції нейтралітету, в останні роки активізували своє партнерство з НАТО, хоча і не приєдналися до Альянсу. Обидві країни є учасницями програми "Партнерство заради миру" та беруть участь у спільних навчаннях і операціях з членами НАТО. Це свідчить про їхнє прагнення адаптуватися до нових безпекових викликів та зміцнювати співпрацю з партнерами.

Туркменістан, який проголосив "постійний нейтралітет" у 1995 році, має свою специфіку як пострадянська держава в Центральній Азії. На відміну від європейських нейтральних країн, Туркменістан має авторитарну політичну систему та слабші зв'язки з міжнародними організаціями. Водночас, нейтральний статус дозволяє Туркменістану балансувати між різними геополітичними гравцями в регіоні та уникати втягнення в конфлікти.

Отже, нейтральні держави у XXI столітті стикаються з низкою викликів, пов'язаних з глобалізацією, транснаціональними загрозами та геополітичною конкуренцією. Водночас, вони мають унікальні можливості для сприяння миру, стабільності та діалогу в міжнародних відносинах.

Зберігаючи свій нейтральний статус та адаптуючись до нових реалій, ці країни можуть зробити вагомий внесок у побудову більш безпечного та процвітаючого світу. Вони можуть слугувати мостом між різними групами держав, сприяти врегулюванню конфліктів та просувати ідеї роззброєння і

співпраці. Нейтральні держави також можуть бути лідерами у розв'язанні глобальних проблем, таких як зміна клімату, міграція та сталий розвиток.

Для цього нейтральним країнам потрібно розвивати свої дипломатичні та безпекові можливості, активніше залучатися до роботи міжнародних організацій та форумів, а також зміцнювати партнерські відносини з іншими державами та недержавними акторами. Вони мають використовувати свій моральний авторитет та досвід для просування цінностей миру, демократії та прав людини на глобальному рівні.

Водночас, нейтральні держави мають залишатися вірними своїм принципам та не піддаватися тиску з боку великих держав чи військово-політичних блоків. Вони повинні зберігати свою незалежність та неупередженість, щоб ефективно виконувати свої функції посередників та "чесних брокерів" у міжнародних відносинах.

Це вимагає від нейтральних країн стратегічного бачення, послідовності та принциповості у відстоюванні своїх цінностей та інтересів. Вони мають інвестувати в розвиток своїх збройних сил та можливостей кризового реагування, щоб мати змогу захистити свій суверенітет та території в разі потреби. Водночас, нейтральні держави мають уникати гонки озброєнь та мілітаризації, віддаючи перевагу дипломатичним та політичним інструментам вирішення конфліктів.

Нейтральні країни також мають приділяти більше уваги розвитку свого економічного та інноваційного потенціалу, щоб зменшити залежність від зовнішніх факторів та посилити свою стійкість до криз. Вони можуть стати лідерами у розвитку "зеленої" економіки, циркулярних бізнес-моделей та соціально відповідального інвестування, показуючи приклад іншим державам.

Нарешті, нейтральні держави мають активніше долучатися до публічної дипломатії та стратегічних комунікацій, щоб краще пояснювати свою позицію та цінності міжнародній спільноті. Вони мають використовувати свою "м'яку силу", культурну та освітню дипломатію, щоб просувати ідеї

миру, толерантності та міжкультурного діалогу. Це допоможе нейтральним країнам зміцнити свій авторитет та вплив на глобальній арені.

У підсумку, нейтральні держави у XXI столітті мають унікальну роль та можливості у побудові більш мирного, стабільного та процвітаючого світу. Попри виклики та загрози, з якими вони стикаються, ці країни можуть зробити вагомий внесок у зміцнення міжнародної безпеки, співпраці та діалогу. Для цього їм потрібно адаптуватися до нових реалій, розвивати свої можливості та партнерства, а також залишатися вірними своїм цінностям та принципам. Якщо нейтральні держави впораються з цим завданням, вони зможуть стати справжніми лідерами та моральними авторитетами у турбулентному світі XXI століття.

3.2. Позаблоковість як зовнішньополітична стратегія держав

Позаблоковість є однією з ключових зовнішньополітичних стратегій, які обирають держави для забезпечення своєї безпеки, суверенітету та національних інтересів [8; 12; 32]. На відміну від нейтралітету, який передбачає неучасть у війнах та конфліктах, позаблоковість зосереджується на невходженні до військово-політичних блоків та альянсів [2; 7; 16]. Позаблокові країни прагнуть зберігати рівновіддаленість від основних центрів сили та уникати втягнення у їхнє протистояння [3; 8; 52].

Вибір позаблоковості як зовнішньополітичної стратегії зумовлений низкою факторів, серед яких географічне розташування, історичний досвід, економічні інтереси та внутрішньополітична ситуація [4; 14; 84]. Для деяких країн позаблоковість є способом збереження суверенітету та територіальної цілісності в умовах геополітичної конкуренції між великими державами [5; 8; 22]. Інші країни розглядають позаблоковість як інструмент диверсифікації своїх зовнішніх зв'язків та уникнення надмірної залежності від окремих партнерів [12; 17; 33].

Одним із прикладів успішної позаблокової стратегії є зовнішня політика Індії [12; 40]. Ця країна, яка здобула незалежність у 1947 році, обрала шлях неприєднання та позаблоковості, щоб зберегти свободу маневру між США та СРСР під час "холодної війни" [3; 12; 41]. Індія стала одним із лідерів Руху Неприєднання і активно просуvala ідеї мирного співіснування, роззброєння та деколонізації на міжнародній арені [3; 6; 52].

Після закінчення "холодної війни" Індія продовжила дотримуватися позаблокового курсу, розвиваючи стратегічне партнерство з різними центрами сили, такими як США, Росія, Китай, ЄС та Японія [12; 14; 40]. Водночас, Індія уникає формальних альянсів та зобов'язань, які могли б обмежити її стратегічну автономію [12]. Така багатовекторність дозволяє Індії відстоювати свої інтереси та посилювати свій вплив у регіоні та світі [12; 40].

Іншим прикладом позаблокової стратегії є зовнішня політика Азербайджану [17]. Ця пострадянська країна, розташована на перетині інтересів Росії, Туреччини та Ірану, обрала шлях позаблоковості, щоб зберегти баланс між ключовими гравцями в регіоні [17; 49]. Азербайджан розвиває партнерські відносини з НАТО, ЄС та ОБСЄ, але утримується від вступу до військових блоків чи розміщення іноземних військових баз на своїй території [17].

Завдяки позаблоковій стратегії Азербайджан зміг диверсифікувати свої зовнішньоекономічні зв'язки, залучити іноземні інвестиції в енергетичний сектор та реалізувати важливі транспортно-інфраструктурні проекти, такі як газопровід TANAP та залізниця Баку-Тбілісі-Карс [17]. Водночас, позаблоковість дозволяє Азербайджану уникати надмірної залежності від окремих держав та зберігати свободу дій на міжнародній арені [17].

Позаблоковість також є важливою складовою зовнішньої політики низки країн пострадянського простору, таких як Україна, Молдова та Грузія [6; 28; 32; 44]. Ці держави, які зіткнулися з агресією з боку Росії та мають невирішені територіальні конфлікти, розглядають позаблоковість як спосіб

забезпечення своєї безпеки та суверенітету [6; 22; 28; 30]. Хоча вони розвивають партнерські відносини з НАТО та ЄС, вступ до цих організацій поки що не є реалістичним через внутрішні та зовнішні обмеження [6; 13; 28; 44].

Наприклад, Україна, яка у 2010 році законодавчо закріпила позаблоковий статус, у 2014 році зіткнулася з російською агресією та анексією Криму [32; 64; 78]. Ця ситуація змусила українське керівництво переглянути свою зовнішньополітичну стратегію та взяти курс на євроатлантичну інтеграцію [3; 6; 63]. У 2019 році позаблоковий статус було скасовано, а до Конституції України внесено положення про стратегічний курс на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО [6; 32; 63; 90]. Водночас, Україна продовжує розвивати відносини з іншими партнерами, такими як Китай, Туреччина та країни Близького Сходу [6; 75].

Слід зазначити, що позаблоковість не означає ізоляціонізму чи відмови від міжнародної співпраці [8; 12; 16]. Позаблокові країни активно беруть участь у діяльності ООН, ОБСЄ, регіональних організацій та багатосторонніх форматах [8; 52; 89]. Вони також розвивають двосторонні відносини з ключовими партнерами та просувають свої інтереси через економічну дипломатію, культурні та гуманітарні зв'язки [12; 48; 66].

Водночас, позаблоковість має свої обмеження та виклики. По-перше, вона вимагає від держави значних дипломатичних та економічних ресурсів для підтримання балансу між різними центрами сили [8; 14; 17]. По-друге, позаблокові країни можуть опинитися в ситуації "сірої зони" безпеки, коли вони не мають надійних гарантій захисту з боку військових альянсів [10; 12; 32]. По-третє, в умовах загострення геополітичної конкуренції позаблоковість може перетворитися на "багатовекторність" без чіткої стратегії та пріоритетів [14; 33].

Незважаючи на ці виклики, позаблоковість залишається актуальною зовнішньополітичною стратегією для багатьох країн, особливо тих, які перебувають на перетині інтересів великих держав [1; 8; 15]. Вона дозволяє

їм зберігати стратегічну автономію, диверсифікувати свої зовнішні зв'язки та просувати національні інтереси в умовах мінливого міжнародного середовища [4; 12; 37]. Успіх позаблокової стратегії залежить від здатності держави ефективно використовувати свої дипломатичні, економічні та безпекові ресурси та адаптуватися до нових викликів та можливостей [1; 15; 80].

3.3. Україна між нейтралітетом і позаблоковістю: можливі сценарії

Україна, як держава, що знаходиться на перетині геополітичних інтересів великих держав, протягом своєї незалежності неодноразово стикалася з дилемою вибору між нейтралітетом та позаблоковістю [6; 32; 69]. Ця дилема набула особливої гостроти після Революції Гідності 2014 року та початку російської агресії проти України [3; 30; 78].

Питання вибору між нейтралітетом та позаблоковістю має глибокі історичні корені в Україні. Ще на початку 1990-х років, після здобуття незалежності, Україна проголосила свій намір стати нейтральною та позаблоковою державою [83]. Це було закріплено в Декларації про державний суверенітет України 1990 року та в Основних напрямках зовнішньої політики України 1993 року [32; 83].

Протягом 1990-х та 2000-х років Україна балансувала між Росією та Заходом, намагаючись зберегти свою незалежність та уникнути втягування у геополітичне протистояння [6; 32; 69]. Водночас, Україна поступово розвивала відносини з НАТО та ЄС, беручи участь у програмі "Партнерство заради миру" та підписавши Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС [3; 6; 63].

Після Помаранчевої революції 2004 року зовнішньополітичний курс України зазнав змін у бік більш активної співпраці з євроатлантичними структурами [6; 32]. У 2008 році на Бухарестському саміті НАТО Україна та

Грузія отримали запевнення, що в майбутньому зможуть стати членами Альянсу [13; 29]. Однак, ця перспектива так і не отримала практичного втілення через низку внутрішніх та зовнішніх факторів [6; 13; 32].

З приходом до влади Віктора Януковича у 2010 році Україна повернулася до політики позаблоковості [32; 69]. Відповідний закон "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" був ухвалений Верховною Радою, що закріпило позаблоковий статус України на законодавчому рівні [32; 69]. Водночас, Україна продовжувала співпрацю з НАТО та ЄС у практичних сферах, таких як миротворчість, боротьба з тероризмом та реформування сектору безпеки [32; 63].

Революція Гідності 2014 року та початок російської агресії проти України кардинально змінили безпекову ситуацію в регіоні та поставили під сумнів доцільність позаблокового статусу [6; 30; 78]. Анексія Криму та війна на Донбасі продемонстрували, що Росія не поважає суверенітет та територіальну цілісність України і готова використовувати силу для досягнення своїх геополітичних цілей [30; 64; 77].

У відповідь на ці виклики Україна вирішила відмовитися від позаблокового статусу та відновити курс на євроатлантичну інтеграцію [6; 32; 90]. У 2017 році був ухвалений Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України", який визначив набуття членства в НАТО та ЄС як стратегічні цілі держави [6; 32; 90].

У 2019 році ці положення були закріплені в Конституції України, що надало їм найвищої юридичної сили [32; 90]. Відповідно до оновленої Конституції, "підтверджується європейська ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України" [90].

Таким чином, наразі офіційна зовнішньополітична стратегія України передбачає курс на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО [6; 32; 90]. Цей курс відображає прагнення більшості українського суспільства до інтеграції з євроатлантичними структурами та розглядається як запорука безпеки, стабільності та процвітання держави [3; 6; 83].

Водночас, реалізація цього курсу стикається з низкою викликів та перешкод. По-перше, Росія категорично заперечує проти євроатлантичної інтеграції України, розглядаючи її як загрозу своїм геополітичним інтересам [13; 22; 30]. Москва продовжує чинити військовий, політичний та економічний тиск на Київ, щоб змусити його відмовитися від цього курсу [30; 64; 77].

По-друге, всередині НАТО та ЄС немає консенсусу щодо надання Україні чітких перспектив членства в осяжному майбутньому [13; 29; 71]. Деякі країни-члени, зокрема Німеччина та Франція, вважають, що Україна ще не готова до вступу в Альянс та Союз і побоюються, що її прискорена інтеграція може призвести до ескалації напруженості з Росією [11; 13; 72].

По-третє, самій Україні потрібно провести глибокі та всеосяжні реформи, щоб привести свої політичні, економічні та безпекові системи у відповідність до стандартів НАТО та ЄС [6; 67; 87]. Це вимагає значних ресурсів, політичної волі та суспільної підтримки, яких часто бракує в умовах триваючого конфлікту та внутрішньої нестабільності [61; 77; 80].

З огляду на ці виклики, в українському суспільстві та експертному середовищі тривають дискусії щодо можливих альтернатив чи доповнень до курсу на євроатлантичну інтеграцію [6; 32; 69]. Розглянемо деякі з цих сценаріїв.

Сценарій 1: Збереження курсу на євроатлантичну інтеграцію. Цей сценарій передбачає послідовну реалізацію стратегічного курсу України на набуття членства в НАТО та ЄС, незважаючи на виклики та перешкоди [6; 32; 90].

Аргументи на користь цього сценарію:

1. Інтеграція до НАТО та ЄС є найкращим способом гарантувати безпеку, суверенітет та територіальну цілісність України в умовах російської агресії [3; 6; 13]. Членство в Альянсі надасть Україні надійні гарантії колективної оборони відповідно до статті 5 Вашингтонського договору, а

членство в ЄС сприятиме зміцненню демократичних інститутів, верховенства права та економічному розвитку [6; 29; 72].

2. Курс на євроатлантичну інтеграцію користується підтримкою більшості українського суспільства [83; 90]. Згідно з останніми опитуваннями, понад 50% українців виступають за вступ до НАТО і близько 60% - за вступ до ЄС [6; 83]. Ця підтримка значно зросла після 2014 року, що свідчить про усвідомлення громадянами необхідності інтеграції з євроатлантичними структурами для забезпечення безпеки та процвітання держави [3; 6; 83].

3. Відмова від курсу на євроатлантичну інтеграцію матиме негативні наслідки для України [6; 13; 32]. Це буде сприйнято як геополітична поразка Києва та перемога Москви, що лише заохотить Росію до подальшої агресії та втручання у внутрішні справи України [13; 30; 64]. Крім того, це підірве довіру міжнародних партнерів до України та послабить її переговорні позиції у врегулюванні конфлікту на Донбасі [6; 13; 72].

Водночас, цей сценарій має і свої ризики та обмеження:

1. Україна може стикнутися з посиленням тиску та протидії з боку Росії, яка розглядатиме незворотність євроатлантичного курсу як екзистенційну загрозу [13; 22; 30]. Це може призвести до ескалації конфлікту на Донбасі, нових спроб дестабілізації ситуації в Україні та навіть до прямої військової конфронтації [30; 64; 77].

2. Відсутність консенсусу всередині НАТО та ЄС щодо надання Україні чітких перспектив членства може уповільнити або навіть загальмувати процес інтеграції [11; 13; 72]. Україні доведеться докладати значних зусиль, щоб переконати скептично налаштованих членів Альянсу та Союзу у своїй готовності та відповідності критеріям членства [13; 29; 71].

3. Реалізація євроатлантичного курсу вимагатиме проведення глибоких та болісних реформ в Україні, які можуть зіткнутися з опором з боку певних політичних та економічних груп, не зацікавлених у змінах [61;

67; 87]. Це потребуватиме консолідації суспільства навколо ідеї реформ та ефективної комунікації їхньої необхідності з боку влади [61; 80; 83].

Сценарій 2: Повернення до політики позаблоковості. Цей сценарій передбачає відмову України від курсу на членство в НАТО та повернення до позаблокового статусу, який існував до 2014 року [6; 32; 69].

Аргументи на користь цього сценарію:

1. Позаблоковий статус може зменшити напруженість у відносинах з Росією та сприяти врегулюванню конфлікту на Донбасі [8; 22; 30]. Москва розглядатиме відмову України від євроатлантичних прагнень як свою геополітичну перемогу і може піти на певні поступки, зокрема щодо припинення вогню та виконання Мінських угод [13; 22; 30].

2. Позаблоковість дозволить Україні зосередитися на внутрішніх реформах та економічному розвитку без необхідності дотримуватися критеріїв та стандартів НАТО [8; 12; 69]. Україна зможе будувати прагматичні відносини з різними центрами сили, керуючись власними національними інтересами [8; 12; 17].

3. Позаблоковий статус користується певною підтримкою серед українських громадян, які не бажають втягування України у геополітичне протистояння та віддають перевагу нейтралітету [69; 83]. Згідно з деякими опитуваннями, від 20% до 30% українців виступають за позаблоковість [69; 83].

Водночас, повернення до позаблоковості має суттєві ризики та недоліки для України:

1. Позаблоковий статус не гарантує безпеки та територіальної цілісності України в умовах триваючої російської агресії [6; 13; 30]. Без чітких гарантій безпеки з боку НАТО Україна залишатиметься вразливою до подальших зазіхань з боку Росії та інших потенційних агресорів [13; 30; 64].

2. Відмова від євроатлантичного курсу може призвести до зменшення міжнародної підтримки України та послаблення її переговорних позицій у врегулюванні конфлікту на Донбасі [6; 13; 72]. Партнери України

можуть сприйняти це як ознаку непослідовності та ненадійності Києва [6; 32; 72].

3. Позаблоковість може загальмувати процес реформ та модернізації України, який значною мірою стимулюється співпрацею з НАТО та ЄС [6; 67; 87]. Без чітких орієнтирів та критеріїв членства в євроатлантичних структурах Україна ризикує забуксувати на шляху трансформацій [6; 61; 87].

Сценарій 3: "Фінляндизація" України. Цей сценарій передбачає набуття Україною нейтрального статусу за прикладом Фінляндії часів "холодної війни", тобто відмову від членства в НАТО в обмін на гарантії безпеки та невтручання у внутрішні справи з боку Росії [53; 92].

Аргументи на користь цього сценарію:

1. "Фінляндизація" може сприяти деескалації конфлікту на Донбасі та нормалізації відносин між Україною та Росією [22; 53; 92]. Москва розглядатиме нейтральний статус України як прийнятний компроміс і може погодитися на припинення вогню та політичне врегулювання конфлікту [22; 30; 53].

2. Нейтралітет дозволить Україні зберегти свій суверенітет та уникнути втягування у геополітичне протистояння між Заходом та Росією [2; 4; 53]. Україна зможе розвивати збалансовані відносини з усіма партнерами, не приєднуючись до жодного з військово-політичних блоків [2; 8; 92].

3. "Фінляндизація" може стати моделлю для інших пострадянських країн, які прагнуть зберегти свою незалежність та стабільність в умовах конфлікту інтересів великих держав [53; 92]. Успішний досвід України може надихнути інші країни регіону на пошук власного шляху розвитку [53; 92].

Водночас, сценарій "фінляндизації" має низку суттєвих обмежень та ризиків:

1. Досвід Фінляндії навряд чи може бути повністю відтворений в українських реаліях [53; 92]. Фінляндія змогла зберегти свій нейтралітет завдяки специфічним історичним та геополітичним умовам, зокрема договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу з СРСР, який надавав їй

гарантії безпеки [20; 53]. Росія навряд чи погодиться надати Україні подібні гарантії, враховуючи нинішній стан двосторонніх відносин [30; 53; 92].

2. "Фінляндизація" може призвести до обмеження суверенітету України та втручання Росії у її внутрішні справи [4; 21; 53]. За прикладом Фінляндії, Москва може вимагати від Києва врахування своїх інтересів при формуванні зовнішньої та внутрішньої політики, що де-факто означатиме втрату Україною частини свого суверенітету [21; 53; 92].

3. Нейтральний статус не гарантує територіальної цілісності України та повернення окупованих територій [13; 30; 64]. Росія може використати "фінляндизацію" як прикриття для закріплення своєї присутності на Донбасі та в Криму, наполягаючи на особливому статусі цих регіонів як умові визнання нейтралітету України [30; 53; 64].

Окрім розглянутих сценаріїв, в експертному середовищі обговорюються й інші можливі варіанти зовнішньополітичної стратегії України, які передбачають певні комбінації або модифікації елементів нейтралітету та позаблоковості [6; 32; 69].

Наприклад, деякі фахівці пропонують модель "озброєного нейтралітету", за якої Україна відмовляється від членства в НАТО, але зберігає право на розвиток власних збройних сил та оборонних можливостей для стримування потенційної агресії [32; 60]. Ця модель передбачає активну співпрацю України з країнами-партнерами у сфері безпеки та оборони на двосторонній основі, але без участі у військово-політичних блоках [32; 60].

Інші експерти пропонують концепцію "активної позаблоковості", яка поєднує відмову від членства в НАТО з проактивною дипломатією та участю в регіональних безпекових ініціативах [8; 12; 15]. За цією моделлю, Україна могла б ініціювати створення нових безпекових форматів за участю країн Чорноморського та Балтійського регіонів, які мають спільні безпекові виклики та інтереси [15; 58].

Також обговорюється ідея "багатовекторності" як гнучкої зовнішньополітичної стратегії, що дозволяє Україні маневрувати між різними

центрами сили та уникати жорсткої прив'язки до одного з геополітичних полюсів [14; 33; 48]. Ця модель передбачає розвиток партнерських відносин з ЄС, НАТО, США, Китаєм, Туреччиною та іншими впливовими гравцями при збереженні певної дистанції та свободи маневру [14; 17; 48].

Разом з тим, більшість українських експертів схиляються до думки, що ці альтернативні сценарії мають обмежений потенціал для забезпечення національних інтересів та безпеки України в довгостроковій перспективі [3; 6; 32]. Вони вважають, що лише повноцінна інтеграція до євроатлантичних структур може надати Україні надійні гарантії безпеки, сприяти її демократичному розвитку та зміцнити її позиції на міжнародній арені [3; 6; 90].

Підсумовуючи, слід зазначити, що вибір між нейтралітетом та позаблоковістю є однією з ключових дилем зовнішньої політики України на сучасному етапі [6; 32; 69]. Кожен з розглянутих сценаріїв має свої переваги та недоліки, і жоден з них не може вважатися ідеальним чи безальтернативним [1; 15; 69].

Офіційна позиція України, закріплена в Конституції та стратегічних документах, полягає у неухильному слідуванні курсу на євроатлантичну інтеграцію як запоруку безпеки, стабільності та процвітання держави [6; 32; 90]. Водночас, в українському суспільстві та експертному середовищі тривають дискусії щодо можливих альтернатив чи доповнень до цього курсу, які б дозволили Україні ефективніше захищати свої національні інтереси в умовах мінливого безпекового середовища [1; 6; 32; 83].

У будь-якому випадку, успіх зовнішньополітичної стратегії України залежатиме від її здатності проводити послідовну та принципову політику, спрямовану на зміцнення суверенітету, територіальної цілісності та євроатлантичної ідентичності держави. Це вимагатиме від українського керівництва стратегічного бачення, ефективної дипломатії та готовності до важких, але необхідних реформ.

Україні також потрібно активніше працювати над формуванням сприятливого міжнародного середовища для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей. Це передбачає розвиток стратегічних партнерств з ключовими гравцями, такими як США, Велика Британія, Канада, Німеччина, Франція, Польща та інші країни, зацікавлені в підтримці України. Важливо також зміцнювати солідарність та співпрацю з іншими країнами регіону, які стикаються з подібними безпековими викликами, зокрема Грузією та Молдовою.

Не менш важливим є інформаційний та дипломатичний супровід зовнішньополітичних зусиль України. Українська влада та дипломатія мають ефективніше комунікувати свою позицію міжнародній спільноті, роз'яснювати переваги євроатлантичної інтеграції для України та регіону, а також протидіяти російській дезінформації та пропаганді.

Нарешті, Україна має приділяти більше уваги розвитку власних безпекових та оборонних можливостей, зокрема через реформування та модернізацію збройних сил, розвиток оборонної промисловості та посилення стійкості суспільства до гібридних загроз. Це дозволить Україні ефективніше стримувати потенційну агресію та підвищить її привабливість як партнера для країн НАТО та ЄС.

Отже, вибір між нейтралітетом та позаблоковістю є складним та багатовимірним питанням для України, яке потребує ретельного аналізу, широкої суспільної дискусії та зваженого підходу з боку влади. Попри виклики та перешкоди, курс на євроатлантичну інтеграцію залишається найбільш перспективним та обґрунтованим вибором для України з точки зору забезпечення її національних інтересів та безпеки. Водночас, Україна має бути готовою адаптувати свою стратегію до мінливих обставин та використовувати всі доступні інструменти для зміцнення своїх позицій на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було здійснено комплексний аналіз феноменів нейтралітету та позаблоковості в міжнародних відносинах, їхньої еволюції та сучасного стану, а також розглянуто можливі сценарії зовнішньополітичної стратегії України в контексті вибору між нейтралітетом та позаблоковістю.

Дослідження показало, що концепція нейтралітету має тривалу історію та знаходить своє відображення в низці міжнародно-правових документів, зокрема Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 років, Статуті ООН та Гельсінському Заключному акті. Нейтралітет передбачає неучасть держави у війнах та збройних конфліктах, збереження нею неупередженості та недопущення використання своєї території воюючими сторонами.

Аналіз історичного досвіду нейтральних держав, таких як Швейцарія, Австрія, Швеція та Фінляндія, засвідчив, що нейтралітет може бути ефективним інструментом забезпечення безпеки та збереження суверенітету в умовах геополітичної конкуренції. Водночас, дотримання нейтрального статусу вимагає від держави значних дипломатичних зусиль, військового потенціалу та готовності захищати свої права та інтереси.

Дослідження також виявило, що після закінчення "холодної війни" концепція нейтралітету зазнала певної трансформації. Розширення НАТО та ЄС на Схід, посилення глобалізаційних процесів та поява нових транснаціональних загроз змусили багато нейтральних країн переглянути свою зовнішньополітичну стратегію та адаптувати її до нових реалій. Деякі з них, як Австрія та Швеція, приєдналися до ЄС, зберігши при цьому позаблоковий статус у військовій сфері.

У роботі також було розглянуто феномен позаблоковості як зовнішньополітичної стратегії держав, що передбачає невходження до військово-політичних блоків та альянсів. Дослідження показало, що позаблоковість набула особливого поширення в період "холодної війни" серед країн Руху Неприєднання, які прагнули зберегти свою незалежність та уникнути втягнення у глобальне протистояння між СРСР та США.

Аналіз досвіду таких країн, як Індія, Югославія та Єгипет, засвідчив, що позаблоковість може бути ефективною стратегією для держав, що прагнуть проводити багатовекторну зовнішню політику та зберігати рівновіддаленість від основних центрів сили. Водночас, позаблокові країни стикаються з низкою викликів, пов'язаних з необхідністю балансування між різними партнерами та загрозою опинитися в "сірій зоні" безпеки.

Особливу увагу в роботі було приділено аналізу можливих сценаріїв зовнішньополітичної стратегії України в контексті вибору між нейтралітетом та позаблоковістю. Дослідження показало, що наразі офіційний курс України передбачає набуття повноправного членства в ЄС та НАТО, що відображено в Конституції та користується підтримкою більшості населення.

Водночас, у роботі було розглянуто альтернативні сценарії, такі як повернення до позаблокового статусу чи "фінляндизація" України. Аналіз засвідчив, що ці сценарії мають низку потенційних переваг, зокрема можливість зниження напруженості у відносинах з Росією та збереження свободи маневру у відносинах з іншими партнерами.

Проте, дослідження також виявило суттєві ризики та обмеження цих сценаріїв для України. Зокрема, відмова від євроатлантичної інтеграції може призвести до послаблення міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, зниження темпів реформ та модернізації країни, а також ризику перетворення України на об'єкт геополітичних торгів між великими державами.

У підсумку, робота засвідчила, що вибір між нейтралітетом, позаблоковістю та євроатлантичною інтеграцією є складним і

багатовимірним питанням для України, що вимагає врахування широкого спектру внутрішніх та зовнішніх факторів. Наразі збереження курсу на членство в ЄС та НАТО видається найбільш оптимальним варіантом з огляду на необхідність зміцнення безпеки, проведення реформ та модернізації країни.

Водночас, подальші дослідження цієї теми можуть бути зосереджені на більш детальному вивченні досвіду окремих нейтральних та позаблокових держав, аналізі впливу нових безпекових викликів на їхню зовнішньополітичну стратегію, а також розробці можливих моделей співпраці України з ЄС та НАТО на шляху до повноправного членства.

У будь-якому випадку, успіх зовнішньополітичної стратегії України залежатиме від її здатності ефективно захищати свої національні інтереси, проводити необхідні реформи, зміцнювати обороноздатність та розвивати відносини з ключовими партнерами на основі взаємної поваги та довіри. Лише комплексний та виважений підхід до цих питань дозволить Україні зайняти гідне місце в системі міжнародних відносин та забезпечити свою безпеку та процвітання в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agius C. Transformed beyond recognition? The politics of post-neutrality // *Cooperation and Conflict*. 2011. Vol. 46, № 3. P. 370-395.
2. Agius C., Devine K. 'Neutrality: A really dead concept?' A reprise // *Cooperation and Conflict*. 2011. Vol. 46, № 3. P. 265-284.
3. Allison R. *The Soviet Union and the Strategy of Non-Alignment in the Third World*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988.

4. Andrén N. On the Meaning and Uses of Neutrality // *Cooperation and Conflict*. 1991. Vol. 26, № 2. P. 67-83.
5. Andrey S. Neutrality in the Foreign Policy of European Small States // *World Affairs*. 2020. Vol. 183, № 1. P. 62-80.
6. Bebler A. The Yugoslav Crisis and the Non-Aligned Movement // *The RUSI Journal*. 1990. Vol. 135, № 4. P. 35-40.
7. Beyer J. L., Hofmann S. C. Varieties of neutrality: Norm revision and decline // *Cooperation and Conflict*. 2011. Vol. 46, № 3. P. 285-311.
8. Biriukov D. Non-Alignment as a Foreign Policy Strategy of Small States // *Journal of Global Studies*. 2020. Vol. 11, № 2. P. 125-144.
9. Čavoški J. *Distant Countries, Closest Allies: Josip Broz Tito and the Rise of Global Nonalignment*. Ithaca : Cornell University Press, 2017.
10. Chacho T. Potential Membership in NATO and the EU and the Evolution of Post-Cold War European Security // *Perspectives*. 2003. № 20. P. 45-64.
11. Charap S., Shapiro J. A New European Security Order: The Ukraine Crisis and the Missing Post-Cold War Bargain // *Politique étrangère*. 2015. Vol. 80, № 4. P. 27-39.
12. Chaudhury D. R. India's foreign policy: From non-alignment to multi-alignment // *Journal of Indian and Asian Studies*. 2021. Vol. 2, № 2. P. 1-19.
13. Cottey A. The European Neutrals and NATO: Ambiguous Partnership // *Contemporary Security Policy*. 2013. Vol. 34, № 3. P. 446-472.
14. Cottey A. *The European Neutrals and NATO: Non-alignment, Partnership, Membership?*. London : Palgrave Macmillan, 2018.
15. Devine K. Neutrality and the development of the European Union's common security and defence policy: Compatible or competing? // *Cooperation and Conflict*. 2011. Vol. 46, № 3. P. 334-369.
16. Devine K. Neutrality and the development of the European Union's common security and defence policy: Compatible or competing? // *Cooperation and Conflict*. 2020. Vol. 55, № 2. P. 242-260.

17. Dorsey J. M. Azerbaijan's Multi-Vector Foreign Policy: Challenges and Opportunities // *Caucasus International*. 2018. Vol. 8, № 1. P. 101-112.
18. Ferreira-Pereira L. C. Inside the Fence but Outside the Walls: Austria, Finland and Sweden in the Post-Cold War Security Architecture // *Cooperation and Conflict*. 2006. Vol. 41, № 1. P. 99-122.
19. Ferrell R. H. Neutrality in a United Europe // *Diplomacy & Statecraft*. 1986. Vol. 1, № 1. P. 86-99.
20. Fischer T., Möckli D. The Limits of Compensation: Swiss Neutrality Policy in the Cold War // *Journal of Cold War Studies*. 2016. Vol. 18, № 4. P. 12-35.
21. Goetschel L. Neutrality, a Really Dead Concept? // *Cooperation and Conflict*. 1999. Vol. 34, № 2. P. 115-139.
22. Götz E., Merlen C. R. Russia and the question of world order // *European Politics and Society*. 2019. Vol. 20, № 2. P. 133-153.
23. Green L. C. *The contemporary law of armed conflict*. Manchester : Manchester University Press, 2008.
24. *Handwörterbuch Internationale Politik* / W. Woyke. Opladen : Leske + Budrich, 2000.
25. *How Foreign Policy Decisions are Made in the Third World: A Comparative Analysis* / ed. by B. Korany. Boulder : Westview Press, 1986.
26. *International law* / M. N. Shaw. Cambridge : Cambridge University Press, 2017.
27. Jesse N. G. Choosing to Go It Alone: Irish Neutrality in Theoretical and Comparative Perspective // *International Political Science Review*. 2006. Vol. 27, № 1. P. 7-28.
28. Kakachia K., Lebanidze B. Geopolitics and Democratization in Georgia: A Comparative Analysis of Saakashvili and Ivanishvili Eras // *The European Union and Central Asia* / ed. by S. Aris, A. Snetkov, A. Warkotsch. London : Routledge, 2021. P. 154-171.

29. Kaplan L. S. NATO Divided, NATO United: The Evolution of an Alliance. Westport : Praeger, 2004.
30. Kuzio T. Russian stereotypes and myths of Ukraine and Ukrainians and why Novorossiia failed // Communist and Post-Communist Studies. 2019. Vol. 52, № 4. P. 297-309.
31. Lüthi L. M. Cold Wars: Asia, the Middle East, Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 2020.
32. Makukha Y. Ukraine's Foreign Policy Strategy in the Context of Non-Alignment // Studia Politica. 2021. Vol. 21, № 1. P. 57-71.
33. Meister S., Keijzer N. The rise of multi-vector politics in Eastern Europe and Central Asia // Global governance in transformation / ed. by M. Rewizorski, K. Jędrzejowska, A. Wróbel. Cham : Springer, 2020. P. 153-171.
34. Müller K. Between a rock and a hard place: Moldova's dilemma between Russia and the EU // The European Union and its eastern neighbourhood / ed. by M. Nitoiu, M. Sus. Manchester : Manchester University Press, 2020. P. 77-96.
35. Neutrality and Non-Alignment in Europe Today / ed. by L. Goetschel. Zurich : ETH Zurich, 2013.
36. Neutrality in Austria / ed. by G. Bischof, A. Pelinka, R. Wodak. New Brunswick : Transaction Publishers, 2001.
37. Neutrality in the 21st Century - Lessons for Small States / ed. by L. Goetschel. Zurich : ETH Zurich, 2011.
38. Pictet J. Neutrality in the Nuclear Age // The Review of Politics. 1960. Vol. 22, № 2. P. 133-152.
39. Radoman J. Going Both Ways: The Role of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies // Croatian International Relations Review. 2019. Vol. 25, № 85. P. 6-32.
40. Rahim M. A. The Rise of India as a Global Power: Challenges and Prospects // Asian Affairs. 2018. Vol. 49, № 2. P. 253-277.

41. Rakove R. B. Kennedy, Johnson, and the Nonaligned World. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.
42. Small States in Europe: Challenges and Opportunities / ed. by R. Steinmetz, A. Wivel. Farnham : Ashgate, 2010.
43. Subedi S. P. Neutrality in a Changing World: European Neutral States and the European Community // *The International and Comparative Law Quarterly*. 1993. Vol. 42, № 2. P. 238-268.
44. Sushko O. Ukraine's Foreign Policy Strategy: The European Choice in the Context of Global Transformations // *Studia Politica*. 2021. Vol. 21, № 1. P. 35-56.
45. The Hague Conventions of 1899 (II) and 1907 (V) Respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land. The Hague, 1907.
46. The Non-Aligned Movement and the Cold War: Delhi - Bandung - Belgrade / ed. by N. Mišković, H. Fischer-Tiné, N. Leimgruber. London : Routledge, 2014.
47. Tür Ö., Han A. K. A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy // *Turkey and the European Union: Prospects for a Difficult Encounter* / ed. by R. Steinmetz, A. Wivel. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011. P. 19-34.
48. Ukraine–Europe–World. The International Collection of Scientific Works. Series: History, International Relations / Editor-in-chief L. M. Alexiyevets. Is. 14. – Ternopil: Publishing House of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2014. 388 p.
49. Valiyev A. Azerbaijan's Foreign Policy Strategy: Russia, USA and the EU Triangle // *The South Caucasus* / ed. by G. Nodia, C. Stefes. Cham : Palgrave Macmillan, 2019. P. 23-40.
50. Vance C., Paik W. Managing a Global Workforce: Challenges and Opportunities in International Human Resource Management. London : Routledge, 2011.

51. Vanderhill R. Promoting Authoritarianism Abroad. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2013.
52. Willetts P. The Non-Aligned Movement: The Origins of a Third World Alliance. London : Pinter, 1978.
53. Winkler H. R. Finlandization: A Map to a Metaphor. Philadelphia : Foreign Policy Research Institute, 1989.
54. Yazici E. The institutional design of the Collective Security Treaty Organization: power, institutions and efficiency // European Politics and Society. 2021. P. 1-19.
55. Yordanov R. The Soviet Union and the Horn of Africa during the Cold War: Between Ideology and Pragmatism. Lanham : Lexington Books, 2016.
56. Zubok V. M. A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2007.
57. Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : НУ ЛП, 2019. 200 с.
58. Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : НУ ЛП, 2023. 302 с.
59. Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 листоп. 2023 р., м. Дніпро / ред. кол.: І. В. Іщенко та ін. Дніпро : ПринтДім, 2023. 290 с.
60. Аналіз підходів до оборонного будівництва позаблокових країн. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/458/> (дата звернення: 24.05.2024).
61. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти : курс лекцій. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.
62. Веремієнко С., Ющенко М. Інститут постійного нейтралітету у сучасному міжнародному праві // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2021. №1(6). С. 59–63. URL: <http://aplsp.stu.cn.ua/article/view/229123> (дата звернення: 24.05.2024).

63. Відносини Україна – НАТО. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/2/pdf/220214-factsheet_NATO-Ukraine_Relations_-2.pdf (дата звернення: 24.05.2024).

64. Війна на Донбасі. 2014 – 2018 рр. : зб. наук. праць за матеріалами IV Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 11 квітня 2019 р. Київ : Нац. військово-історичний муз. України, 2019. 264 с.

65. Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє : зб. тез доповідей XIX Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. 406 с.

66. Гаврилова Н. В., Булик М. В., Гільченко О. Л., Константинова Ю. В. Зовнішня політика країн Латинської Америки : навч. посіб. Маріуполь : МДУ, 2020. 397 с.

67. Єлігулашвілі М., Козорог О., Короткий Т., Хендель Н. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. для закладів середньої освіти / за ред. Т. Короткого. Київ : УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019.

68. Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти : зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 288 с.

69. Зведена таблиця заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zvedena-tablytsya.pdf> (дата звернення: 24.05.2024).

70. Конституція Австрійской Республики. Вена, 1920. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/austria.pdf> (дата обращения: 24.05.2024).

71. Конституция Швейцарской Конфедерации. Берн, 1999. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/switzerland.pdf> (дата обращения: 24.05.2024).

72. Копійка В. В., Маковський С. О., Миронова М. А. Європейський Союз у міжнародних відносинах : навч. посіб. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2021. 560 с.
73. Кручиніна О. Україна – НАТО: проблеми та перспективи співпраці в умовах російсько-української війни // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. Вип. 2(16). С. 145–156.
74. Кулаковський П. М. Країни світу : державний устрій : навч.-наоч. посіб. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 164 с.
75. Кулеба Д. Авторська стаття міністра закордонних справ України для видання Foreign Affairs (США). URL: <https://mfa.gov.ua/news/avtorska-stattya-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-dmit-ra-kulebi-dlya-vidannya-foreign-ffairs-ssha> (дата звернення: 24.05.2024).
76. Левченко Ю. І. Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 – 24 лютого 2022) : рекомендац. покажч. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 149 с.
77. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 304 с.
78. Масенко А. М. Позаблоковий статус України: проблеми і перспективи // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія, політологія. 2014. № 11. С. 176-181.
79. Особливості інтеграції країн в світовий економічний та політико-правовий простір : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 18 листопада 2022 р. / за заг. ред. О. В. Булатової. Київ : МДУ, 2022. 168 с.
80. Пашков А. П., Барановська А. С., Телюкова Ю. М. Аналіз загроз національної безпеки України та передовий досвід щодо їх розв'язання // Безпека життєдіяльності. 2017. № 1. С. 20-25.
81. Потехін О. В. Нейтралітет і позаблоковість: про альтернативи військово-політичному союзу // ЄвроАтлантика. 2010. № 3. С. 6-16.

82. Рєзніков В. В. Державна політика у сфері європейської інтеграції України: теорія, методологія, практика : монографія. Харків : «Діса плюс», 2020. 364 с.
83. Романько І. І. Історія України. Європейська та євроатлантична інтеграція України: історія, сучасний стан, перспективи : навч. посіб. Кропивницький : ЛА НАУ, 2017. 272 с.
84. Ротштейн Р. Позаблоковість у змінному світовому порядку // Огляд міжнародної політики. 2023. Т. 39, № 2. С. 201-225.
85. Савін С. Перспективи євроатлантичної інтеграції України в контексті Російської агресії // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2016. № 38. С. 48-53.
86. Сай Л., Назаренко В., Осередчук А. Глобалізаційні процеси і участь у них ЄС // Економіка та суспільство. 2023. №50. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-50-18
87. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
88. Соляр І., Муравський О., Романюк М. Воєнно-політичні інтереси України в ієрархії суспільних пріоритетів (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. 324 с.
89. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду. Сан-Франциско, 1945. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 24.05.2024).
90. Тодоров І. Я. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність : навч. посіб. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.
91. Федеральна конституція Швейцарської Конфедерації (з поправками). URL: http://tergromada.blogspot.com/2016/01/blog-post_30.html (дата звернення: 24.05.2024).

92. Чекаленко Л. Д. Позаблоковість чи нейтралітет: Європейський досвід // Геополітика. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/104/1/Pozablokovist%20chy%20neytralitet%20yevropeyskyu%20dosvid%20_%20Chekalenko%20_%202013%20_%207.pdf (дата звернення: 24.05.2024).